

chinuk-wawa

leyn-skul

buk 2 | 2022

chinuk-wawa tənəs-buk makwst

Henry Zenk pi Beth Sheppard ʔaska munk-kəmtəks chinuk-skul.
Leslie Wells pi Chanda Diekotto chakchak-siyaxus ʔaska.

shawash-iliʔi lalang munk-kəmtəks-tilixam ʔaska munk-yeʔlan nsayka skol. hayu tilixam wəxt ʔaska munk-yeʔlan nsayka. ʔaska wawa nsayka, ʔaska palach pʰikcha pi ʔaska munk-skukum nsa təmtəm. hayu masi kʰanawi-ʔaksta!

chaku-kəmtəks-tilixam kʰapa chinuk-wawa 203 skol ʔaska munk-tʰəm ukuk tənəs-buk kʰapa chxi-wam-iliʔi 2022. Francis, Romy, Santiyaxa, Brooklyn, Tyla, Quinne, Rianne, Chris, Dustin, Diane, Kristen, Ashley, Leslie, pi Racquel ʔaska yaʒal.

Rianna Roberston-LeVay yaka munk pʰikcha iləp kʰapa buk. tʰilimuksh-iliʔi ukuk.
Dustin Ryan yaka munk pʰikcha kʰapa pipa chxi-chaku.

tənəs iləp-wawa

Henry Zenk yaka munk-tʰəm.

alta yakwa ukuk, uk nsa leyn tayi-skul chinuk-wawa pipa-buk, uk nim *Chinuk Wawa, volume 2, 2022*. wel, ikta kʰul msayka təmtəm manaqi ʔush, uk 2022-kʰul əbə uk 2021-kʰul? kʰapa nayka iləp-wawa kʰapa *Chinuk Wawa, volume 1, 2021*, nayka wawa:

“wik-anqati wik-ikta nsayka təmtəm pus ʔatwa qʰa hayu tilixam ʔaska ʔatwa-ʔatwa. wik-qʰənchi kʰwas nsayka pus miʔayt lishesh-kʰapa-lishesh kʰapa ʒluyma tilixam kʰapa skol. . . . wik kakwa nsayka mamuk alta, qʰiwa uk covid-sik alta miʔayt kʰapa iliʔi.”

kʰa-wik hilu uk covid-sik, bət kakopus tunus-tunus nsayka chaku-kʰwan ukuk. pi wəxt kakwa nsayka chaku-kʰwan uk zoom-qʰwetʔ. kʰəpit kʰapa zoom nsayka kʰanumakwst miʔayt alta, wik-qʰənchi “lishesh-kʰapa-lishesh” kakwa. nawitka ʒluyma ukuk. bət alta, kʰənəx pus mayka miʔayt saya-qʰa, mayka ayaq ma chaku-miʔayt kʰapa nsayka pus ma tiki chaku-kəmtəks chinuk-wawa. pi hayu msayka kakwa msa munk-kakwa uk skol-kʰul chxi-hilu. pi nawitka hayu chinuk-wawa msayka kəmtəks alta. kʰəltəs nanich kʰapa uk pipa-buk, pus kəmtəks-nawitka pus nawitka-kakwa na wawa.

k^hanawi-ikta k^hapa buk

ʃaska palach ʃaska wawa pus nsayka nsa chaku-kəmtəks ukuk - pus alaxti miʃayt pus-kwansəm ukuk.....	4
<i>Joseph Shangaretta</i> yaka yaʒal.....	7
uk yaʔim-pipa k ^h apa hayash kənim-luʔluʔ	8
k ^h apa chxi-wam-iliʔi, <i>Dustin Ryan</i> yaka munk-yeʔlan skichutxwa mamuk-tilixam	9
hayash chxi buk chaku: k ^h alap ^h uya tənəs-wawa-buk!	10
k ^h iyutən k ^h apa ukuk iliʔi.....	12
<i>Zoey Holsclaw</i> : “pus-kwansəm-miʃayt-lalang tilixam”	13
shawash tanis.....	14
isik k ^h apa kənim	15
ukuk k ^h ul-iliʔi, chaku hayash-tsəqw k ^h apa imaʃ.....	16
letowa pi mun	18
wayam təmwata	19
uk tatis munk chaku-pchiʒ uk iliʔi.....	20
q ^h ata pus munk chapani-mək ^h mək, <i>barayaki</i>	23
k ^h imt ^h a tənəs-iliʔi tənəs-p ^h ishak	24
<i>Loretta Guzman</i> : yaka ʃatwa k ^h apa yaʒka tsiktsik.....	25
nayka pus-ikta-wawa chaku-kəmtəks-tilixam ʃaska munk k ^h əpit chinuk-skul	26
t ^h ulit ^h uli uk palach paya: kakwa anqati uk shawash-tilixam ʃas wawa k ^h apa <i>California</i> -iliʔi.....	28
ʃush buk pus nanich	29
chinuk-skul ixt tilixam ʃaska wawa: pus-ikta mayka chaku-kəmtəks chinuk-wawa?.....	30
dret ʒluyma uk uyxat	32
hihi-wawa	34
ʒələl-ikta iliʔi pipa	35

Ƨaska palach Ƨaska wawa pus nsayka nsa chaku-kəmtəks ukuk - pus alaxti miƧayt pus-kwansəm ukuk

Diane Smith yaka munk-t'səm. *Diane Smith pi Rosetta "Frits" (LaBonte) Managan* Ƨaska palach p^hikcha.

k^hapa uk "chinuk-wawa kakwa nsayka ulman-tilixam Ƨaska munk-kəmtəks nsayka" buk miƧayt taƧlam pi qwinəm yaƧal pus tilixam uk palach Ƨaska lalang k^hapa lalang-dakta-tilixam. nanich kikwəli yakwa:

yaƧal	wawa-buk lak ^h li	Ƨaksta munk-t'səm ya wawa
John B. 'Mose' Hudson	JH	Jacobs (1928,1932) / Mercier (1941)
Dellmore Croy	DC	Zenk (1978-93)
Eula (Hudson) Petite	EP	Zenk (1978-93)
Ila (Hudson) Dowd	ID	Mercier (1941)
Martha (Hudson) Mercier	MM	Zenk (1978-93)
Velma (Hudson) Mercier	VM	Johnson (1998-2001)
Elmer Tom	ET	Hajda (1977)
Victoria (Wishikin) Wachenno Howard	VH	Jacobs (1929-30)
Wilson Bobb	WB	Zenk (1978-93)
Clara (Menard) Riggs	CR	Zenk (1978-93)
Louis Kenoyer	LK	DeAngulo and Freeland (1928), Jacobs (1936)
Nick Leno	NL	Zenk (1978-93)
Esther (Jones) LaBonte	EJ	Zenk (1978-93)
Ethel (Countryman) Petite Logan	EL	Zenk (1978-93)
John Petite	JP	Zenk (1978-93)

Esther Mary Jones LaBonte (EJ) nayka tilixam. tayi-chicha yaka k^hapa nayka. nanich yaƧka kikwəli.

Ƨluyma-lima-iwa k^hapa Ƨush-lima-iwa nsayka nanich: *Lenora Jones* (tənəs-Ƨuchmən k^hapa *Scott Jones pi Josephine LaBonte*), ampkwa tayi-man mashach (*Mace*) *Tipton*, pi *Esther Mary Jones LaBonte*, pi uk tənəs iləp k^hapa *Esther* Ƨaska yaƧal *Marie* (k^himt'a) pi *Frits* (ilep). wəƧt *Betty* yaka miƧayt k^hapa *Esther* yaka k'wət^hin. nawitka taƧam tilixam yawa.

nawitka, k^hapa 1982 pi 1983 chup henli yaka wawa pi iskam wawa k^hapa nayka tayi-chicha Esther. k^hapa uk pipa nayka fatwa-nanich k^hapa ixt Esther yaxka tənəs-tənas. “Frits” yaka yaxal. tayi-k^hwał yaka k^hapa nayka. kwansəm dret kaku-tatis tayi-k^hwał Frits k^hapa nayka pi nayka ats.

nayka pi nayka ats Carol Haskins, nsayka miłayt ixt dret fush tayi-k^hwał. nawitka, kwansəm q^hənchi tənəs-fuchmən nayka pi nayka ats nsayka munk-yaxal yaka “k^hwał Fritsy,” bət nawitka nsayka tayi-k^hwał yaka. alta fush nsayka munk-nim yaka “tayi-k^hwał Fritsy.” ixt ats k^hapa Fritsy yaka yaxal Pauline. Pauline yaka kapxu-ats k^hapa Fritsy. Pauline, nayka pi nayka ats nsayka chicha yaka.

k^hanumakwst Pauline pi Domingo Lomboy, faska t^hap fun tənəs-tənas. iləp Dolores, alta Victor, pi alta David. David nsayka papa yaka. Patricia nsayka mama yaka.

ałqi Pauline pi Domingo faska fuk-k^haw, Pauline yaka malyi wəxt, pi alta yaka miłayt tənəs-man. Mario Martinez yaka yaxal. chicha Pauline yaka chaku-hilu k^hapa 1964. wik-q^hənchi nsayka chaku-kəmtəks chicha Pauline.

bət, nsayka miłayt tayi-k^hwał Fritsy. anqati, q^hənchi tənəs-fuchmən nayka pi nayka ats, nsayka fatwa k^hapa nsa tayi-k^hwał Fritsy yaka haws, pi yawa, yaka munk-kəmtəks nsayka q^hata pus munk kamusaq-lup kakwa nsayka tayi-chicha Esther Mary Jones LaBonte yaka kəmtəks mamuk! yaka kamusaq-lup munk-nanich kakwa t^hukti tatis. Frits yaka chaku-tilixam k^hapa taxam-mun k^hapa 1927. wik-lili ałqi k^hways-taflam pi qwinəm k^hul yaka. fush-f^hap-san tayi-k^hwał Frits!!!!

tənəs-anqati nayka fatwa-nanich tayi-k^hwał Fritsy. dret-fush təmtəm nayka pus nanich yaka. alta, t^hunas msayka təmtəm lamiyay yaka, bət wiiiiik lamiyay yaka! dret saya yaka k^hapa ukuk! dret skukum yaka! nawitka! k^ha ya munk-t^hsəx ya stik k^hapa ya uləptski! wəxt yaka xumxum manaqi tsix pi nayka xumxum! kwansəm skukum yaka. anqati, chik^həmin-q^hwet-tilixam (welder) yaka kakwa yaka manaqi ul ats Marie, Paula pi Josephine. anqati, tayi-k^hwał Fritsy yaka xiləmət k^hapa potfən k^hapa hayash-ship-ili?i. q^hiwa

taflam pi sinamakwst k^hul Frits yakwa

yutskat yaka, yaka xiləmət k^hapa “makwsti-up^huch ships.” (k^hapa bastən-wawa “double bottom ships”). “munk-faq” ship ukuk (k^hapa bastən-wawa “Liberty ships”).

hayu ya?im nayka tayi-k^hwał yaka palach

sik yaka, k^hapa bastən-wawa tuberculosis. anqati, k^hapa 1949-1951 yaka miłayt k^hapa dakta-haws. k^hapá yaka chaku-kəmtəks ixt shiksh. Joann yaka yaxal. q^hənchilili shiksh faska: sinamakwst-taflam pi makwst k^hul.

wəl, yaka nawitka yaxal, Rosetta ukuk. bət anqati, wik yaka kəmtəks ukuk ałqi-pus chxi yaka fatwa k^hapa skul

k^hapa nayka. wəxt, k^həpit-alta nayka chaku-kəmtəks, anqati tilixam faska munk-nim nayka chicha “Paula.”

kwansəm k^həpit nayka təmtəm tilixam faska munk-nim yaka “Pauline.” wəxt nayka chaku-kəmtəks q^hata skukum nayka tayi-k^hwał Fritsy! kakshət chulchul-

dret fush tilixam tayi-k^hwał Fritsy. dret masi-təmtəm nayka, q^hiwa tayi-k^hwał Fritsy yaka munk-yełlan nayka chaku-kəmtəks manaqi-hayu k^hapa nayka tilixam. Fritsy pi Pauline faska miłayt manaqi-hayu ats pi aw. kikwəli nayka wawa q^hata ixt faska aw yaka iskam yaka k^həltəs-yaxal.

Eli, yaka iləp tunus-tənas k^hapa Esther. q^hənchi Eli yaka chaku-tilixam k^hapa 1915, ixt yaka chich yaka munk-yaxal yaka “Bobby,” q^hiwa q^hənchi yaka chaku-tilixam yaka wawa yaka munk-nanich kakwa ixt tənəs-inəp^hu. k^hapa bastən-wawa “little bug,” kakwa faska wawa yaka “Bobby.”

ałqi, tayi-chicha *Esther* yaka malyi *John Silas LaBonte*. k^hanumakwst łaska łas t'łap tałlam tənəs-tənas. uk tənəs-tənas łaska yaçal *Helen Pearl* (k^hapa 1918), alta ixt dret tunus tənəs-tənas *Rosette* (yaka chaku-hilu, (19??), alta *Josephine* (1921),

alta chicha *Pauline* (1923), alta *Marie* (1925), alta *Rosetta* (1927), alta *Esther* (1929), alta *Betsy Margaret* (1931), alta *Lester John* (1933), alta *Floyd* (1937), pi alta *Raymond John* (19??).

alta, t'łunas mayka təmtəm, “q^ha chaku uk yaçal *Frits* əbə *Fritsy*?” k^hwinin taçam tənəs *Fritsy* yaka. wəl, yaka nawitka yaçal, *Rosetta* ukuk. bət anqati, wik yaka kəmtəks ukuk ałqi-pus chxi yaka łatwa k^hapa skul! *Rosetta* yaka mama *Esther* yaka wawa yaka, “mayka nawitka yaçal, *Rosetta* ukuk.” pus-kwansəm yaka mama pi papa pi yaka tilixam łaska wawa yaka yaçal “*Frits*.” alta, q^hənchi pus munk-kəmtəks tilixam yaka wawa “*Rosetta*,” dret chaku-p^hiiliil yaka.

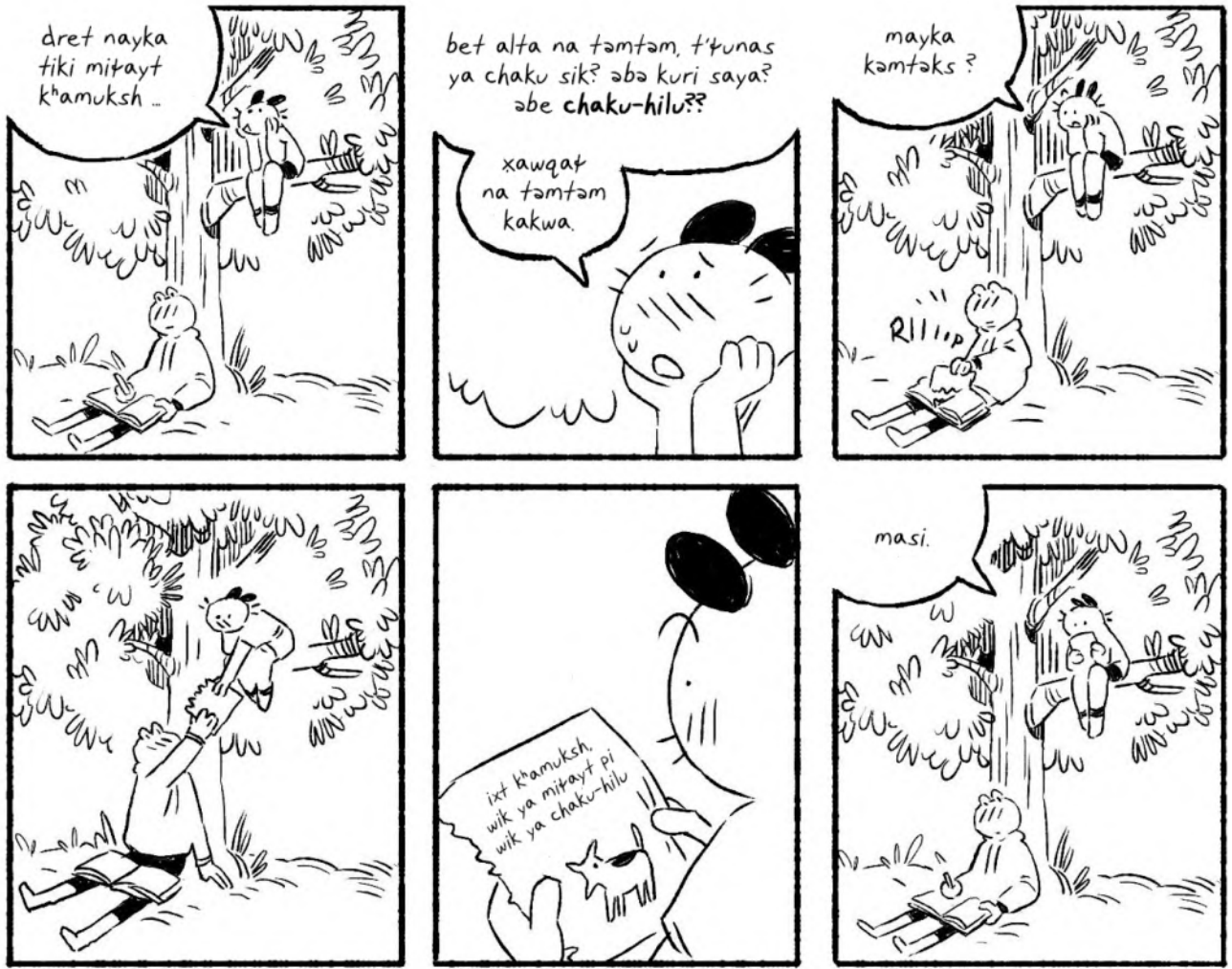
alta nayka yałim pus-ikta łaska wawa “*Frits*” pus yaka yaçal. anqati, yaka papa *John* yaka shiksh łaska kəmtəks *John* pi *Esther* łaska t'łap qwinəm tənəs-łuchmən. q^hənchi *Esther* yaka t'łap tayi-k^hwał *Fritsy*, *John* yaka shiksh łaska pus-ikta wawa *John*, “alta mayka t'łap tənəs-man?”

“dret, *Frits* yaka yaçal,” yaka k'ilapay-wawa *John*. kakwa pus nayka tayi-k^hwał yaka iskam yačka k^həltəs-yaçal. dret nayka q'at uk yałim! pi dret nayka munk-kimtəks pi munk-atole nayka tayi-k^hwał *Fritsy*!

nayka (*Diane Smith*), nsayka tayi-k^hwał (*Frits Managan*), pi nayka ats (*Carol Haskins*). *Cole Tuckfield* yaka munk p^hikcha 12 san k^hapa taçam-mun, 2019.

Quinne Larsen yaka munk-t'səm ukuk p^hikcha-yałim

Joseph Shangaretta yaka yaḵal

Kristen Svicarovich yaka munk-t'səm.

Khapa uk yaka buk “*Living in the Great Circle,*” June Olson yaka yaʔim qhata anqati (1855-1905) tilixam ʔaska miʔayt khapa chachalu shawash-iliʔi. uk man *Joseph Shangaretta*, ixt uk tilixam yaka. pus mayka tiki kəmtəks manaqi-hayu khapa man əbə ʔluyma chachalu shawash-tilixam, ʔush mayka nanich khapa uk buk.

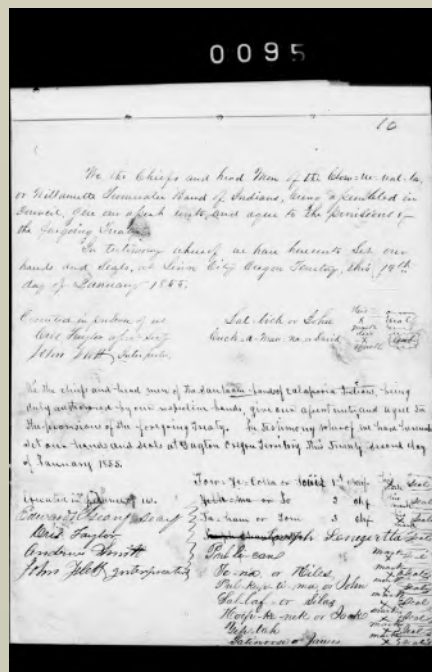
Joseph Shangaretta yaka munk-t'səm yaka yaḵal khapa uk walamt-ʔush-iliʔi iliʔi-la-pipa khapa 1855. santiam shawash tayi man yaka khapa uk la-pipa. aʔqi yaka chaku uk tayi-man khapa p'inefu (*Mary's River*) k'alapʔuya shawash-tilixam.

pus tənəs-man yaka, *Joseph* yaka miʔayt khapa yaka mama pi papa. yaka papa, *Louis Shangaretta* yaka yaḵal. iroquois shawash-tilixam yaka. yaka mama, chalamali k'alapʔuya shawash-tilixam yaka. iləp yaka mama yaka miməlust, lili (khapa 1835) alta yaka papa yaka miməlust.

miʔayt ixt pʔliye-man, *Jason Lee* yaka yaḵal. pus *Louis Shangaretta* yaka chaku-hilu, alta *Jason Lee* yaka iskam *Louis* yaka ʔun tənəs-tilixam pi qwinəm ilaytʔix. pi kakwa *Joseph* pi yaka ats pi aw alta ʔaska miʔayt khapa *Jason Lee*. ʔaska ʔatwa khapa *Jason Lee* yaka shawash-tilixam-skul. yaka ats pi aw ʔaska miməlust khapa uk skol.

Joseph Shangaretta ukuk. chachalu pʔikcha k'winir: 1000.64.002

la-pipa pʔikcha: NARA (National Archives and Records Administration) ʔaska palach.

khapa 1847 *Joseph* yaka miʔayt wik-saya khapa təmwata. khapá yaka miʔayt, qhənchi yaka chaku-kəmtəks uk cayuse shawash-tilixam ʔaska kakshət uk whitman-pʔliye-iliʔi.

Joseph yaka munk-t'səm yaka yaḵal khapa uk walamt-ʔush-iliʔi iliʔi-la-pipa khapa 1855.

khapa 1891 aʔqi-pus 1895, la-tayi-man yaka khapa shawash-iliʔi. kakwa yaka ʔiləməʔ.

Joseph yaka t'uʔan

makwst t'əmanəwas. ixt t'əmanəwas ʔiʔil-man t'əmanəwas pi ixt t'əmanəwas shawash-man t'əmanəwas. ʔaska chaku khapa *Joseph* khapa yaka musum-nanich pi ʔaska wawa-wawa ʔaksta uk miməlust wik-lili.

Joseph yaka miʔayt ixt ʔuchmən pi makwst tənəs-ʔuchmən. yaka ʔuchmən, *Nancy Pisk* yaka yaḵal. yaka makwst tənəs-ʔuchmən, *Mary Holmes-Mitchelle* pi *Elizabeth Menard* ʔaska yaḵal. wəʔt yaka miʔayt ʔun iskam-tənas. yaka tiki munk-hayash tipsu-ikta khapa yaka tənəs-ʔush-iliʔi.

uk man *Joseph Shangaretta*, nayka man *David* yaka anqati chup yaka.

uk ya?im-pipa k^hapa hayash kənim-lu?lu?

Racquel West yaka munk-t'səm. Owen Oliver yaka munk pik^hcha.

Wik-lili, Washington-ili?i hayash t'ap-san chaku. 100 k^hul uk k^hapa 1989. ?aska munk hayash t'ap-san-hihi-ili?i. Emmett Oliver ya ?iləmə? k^hapa Washington-ili?i uk tayi-tilixam-?iləmə?-ili?i. shawash tilixam yaka. chinuk pi quinalt tilixam yaka. yaka wawa k^hapa yaka təmtəm, “?ush pus nsayka tiki nanich shawash tilixam k^hapa Washington-ili?i t'ap-san-hihi-ili?i. nsa ili?i ukuk. nsayka tiki nanich kənim k^hapa uk t'ap-san-hihi-ili?i. nsayka tiki munk-k'ilapay nsa kənim.”

k^hapa 1987, Emmett ya wawa k^hapa hayu tilixam, Washington-ili?i uk la-tilixam pi shawash tilixam. ?aska iskam stuxtkin k^halakwati pus munk kənim. lakit ?luyma shawash-tilixam ?aska munk kənim k^hapa uk k^halakwati. ixt-ixt tilixam k^ha ?aska t'u?an kənim, bət hayu tilixam ?aska tiki chxi kənim. k^hapa 1989, k^hanawi-?aksta uk ?atwa k^hapa hayash kənim-lu?lu?, ?aska ?atwa k^hapa ?il?ul. kakwa uk duwamish-tilixam ?aska munk-nim uk ili?i.

makwst-ta?lam pi ixt san k^hapa sinamakwst mun, 1989, lakit-ta?lam kənim ?aska q'u? k^hapa ?il?ul. ?aska munk palach-lu?lu?. hayu mək^hmək yawa. hayu shati yawa. dret ?ush ukuk. Frank Brown ya ?atwa yawa. heiltsuk tilixam yaka. alta, ya

wawa “nayka tiki k^hanawi-?aksta msayka ?atwa k^hapa nsayka ili?i k^hapa 1993. wəxt, nsayka munk palach-lu?lu?. wəxt, nsayka ?atwa k^hapa kənim. wəxt, nsayka nanich ?luyma shawash tilixam k^hapa hayash kənim-lu?lu?.”

k^himt'a uk hayash kənim-lu?lu? k^hapa heiltsuk-ili?i, ?luyma shawash-tilixam

?aska wawa, “ayaq msayka chaku pi ?atwa k^hapa nsa ili?i. nixwa msa chaku k^hapa msayka kənim. wəxt, hayash kənim-lu?lu? ukuk.” pi k^hapa 1990, Quileute ulman-tilixam ?aska munk “ta?lam la-pipa k^hapa kənim” pus hayash kənim-lu?lu?. alta, k^hanawi k^hul chaku uk hayash kənim-lu?lu?.

ta?lam la-pipa k^hapa kənim

1. k^hanawi isik munk-ye?lan pus nsayka ?atwa.
2. wik nayka q'wə? nayka, hilu-?aksta nayka q'wə?.
3. wik-q'əl nsayka. nsayka chaku-?luyma q^hənchi nsayka tiki.
4. k^hanawi-ixt tilixam yaka mi?ayt ikta pus palach. dret-?ush kakwa.
5. q^hənchi nsayka ?atwa k^hapa kənim, tilixam nsayka. nsayka munk-ye?lan nsayka.
6. q^hənchi ulu nsayka, ?awqa? nsayka munk-ye?lan ?luyma tilixam.
7. ?ush pus alim nsayka wawa k^hapa uk nsa kənim-tilixam.
8. uk uyxat manaqi ?ush pi uk uput k^himt'a uyxat.
9. ?ush munk-kəmtəks-tilixam yaxka munk-ye?lan chaku-kəmtəks-tilixam pus yaxka ya chaku-kəmtəks.
10. q^hənchi ayaq pus kakwa, ?ush nsayka munk kakwa uk ant^hiyet ?aska munk: munk ant^hiyet-məlasis.

Paddle to Lummi, ?aska chaku-ili?i 2019.

k^hapa chxi-wam-ili?i, *Dustin Ryan* yaka munk-ye?lan skichutxwa mamuk-tilixam

Beth Sheppard yaka munk-t'səm. NPS Photo t̄aska munk p^hikcha.

anqati, hayu tilixam t̄aska miṭayt k^hapa skichutxwa. shawash tilixam pi p^hasayuks tilixam pi bastən tilixam k^hanumakwst t̄aska miṭayt yawa, pi k^hanumakwst t̄aska wawa chinuk-wawa.

alta, skul-tənas t̄aska t̄atwa k^hapa skichutxwa, pi skichutxwa mamuk-tilixam t̄aska munk-kəmtəks q^hata anqati yawa. ixt-ixt wəxt t̄aska wawa tunus chinuk-wawa.

chxi-alta *Dustin Ryan* yaka chaku *intern* k^hapa skichutxwa. yaka munk-kəmtəks ukuk mamuk-tilixam q^hata pus manaqi t̄ush wawa pi munk-t'səm chinuk-wawa. alta manaqi t̄ush t̄aska kəmtəks munk-kəmtəks skul-tənas. dret-t̄ush nsa təmtəm pus *Dustin* ya munk kakwa!

*Dustin ya miṭayt
k^hapa skichutxwa*

hayash chxi buk chaku: k'alap^huya tənəs-wawa-buk!

Chris Roth yaka munk-t'səm pi ya munk p^hikcha.

hayash chxi buk chaku-buk k^hapa uk k^hul chxi-hilu. nawitka lakit hayash buk ukuk. **k'alap^huya tənəs-wawa-buk** uk nim. *Paul Stephen McCartney, Sr.* yaka munk-t'səm ukuk. k^hapa uk lakit buk k^hanumakwst, 3174 pipa miḥayt. makwst-taḥlam t^hil-t'anəm ukuk k^hanumakwst. makwst uk buk munk-huyhuy-lalang bastən-lalang k^hapa k'alap^huya-lalang, pi makwst uk buk munk-huyhuy-lalang k'alap^huya-lalang k^hapa bastən-lalang.

hayu tilixam ḥas munk-yeḥlan *Paul* pi munk-skukum yaka təmtəm pus munk ukuk. yaka hayu-ḥiləməḥ pus taḥlam k^hul. nawitka, ya miməlust ḥun shanti k^himt'a ya k^həpit uk mamuk. k^hapa iləp pipa, ya wawa hayu masi k^hapa uk makwst hayash-hayash tilixam uk munk-skukum yaka təmtəm pus munk uk buk: *David Lewis* pi *Esther Stutzman*. pi wəḥt masi-təmtəm yaka pus manaqi pi makwst-taḥlam ḥluyma tilixam. nawitka, ya wawa hayu masi k^hapa nsa chup henli pi nsa shiksh *Jedd*. bət na təmtəm k^həpit-ixt yaḥka ya munk wik-saya k^hanawi uk mamuk pus munk-k^hanumakwst uk tənəs-wawa uk miḥayt k^hapa uk buk. ḥluyma tilixam ḥas munk-yeḥlan yaka pus ḥas palach yaka pipa pi wawa-leruban pi yaḥim k^hapa k'alap^huya-lalang, bət k^həpit *Paul* yaka munk-luḥlu? pi munk-miḥayt k^hapa buk k^hanawi uk tənəs-wawa.

pi hayuuu tənəs-wawa ukuk. nsa chinuk-wawa tənəs-wawa-buk t'uḥan 205 pipa (k^hapa *lexicon*) əbə 300 pipa (k^hapa *dictionary*). bət k^hapa **k'alap^huya tənəs-wawa-buk** manaqi pi 3000 pipa miḥayt, wik k^həltəs 205 əbə 300. pi alta kakwa, ayaq hayuuu tənəs-wawa miḥayt k^hapa uk buk, pi nawitka hayuuu tənəs-wawa dret miḥayt k^hapá. wik tk'up k^hənəḥ ixt pipa k^hapa uk buk; tənəs-wawa miḥayt k^hapa k^hanawi pipa.

hayu t^haym, na munk pus t'ḥap q^hata pus wawa k^hapa k'alap^huya-lalang ixt uk tənəs-wawa uk na kəmtəks k^hapa chinuk-

wawa. ala! tilay-təmtəm nayka pus t'ḥap ikta na t'ḥap. hayu t^haym, pus ixt uk tənəs-wawa k^hapa chinuk-wawa, hayu tənəs-wawa miḥayt k^hapa k'alap^huya-lalang. bət wəḥt, sitkum k^hanumakwst-kakwa əbə wik-saya dret k^hanumakwst-kakwa hayu tənəs-wawa k^hapa k'alap^huya-lalang. ixt-ixt k^həltəs ixt t'səm-bit əbə makwst t'səm-bit ḥluyma ukuk, pus na nanich ikta ukuk ḥluyma tənəs-wawa.

pus-ikta kakwa?

alaxti ḥluyma lalang-dakta ḥas munk-t'səm ixt tənəs-wawa k^hapa ḥluyma t'səm-bit. bət wəḥt, na təmtəm ikta ukuk tənəs-wawa ḥluyma ukuk q^hiwa ukuk chaku k^hapa hayu ḥluyma tənəs-lalang, k^hapa taḥlam-pi-ixt ḥluyma tilixam-iliḥi k^hapa k'alap^huya-iliḥi; pi wəḥt k^hapa makwst k^hanawi-q^hata-lalang, pi k^hapa ḥun ḥluyma shawash-lalang, pi k^hapa ḥun bastən-lalang. nawitka, uk tənəs-wawa k^hapa **k'alap^huya tənəs-wawa-buk** chaku k^hapa *Ahantchuyuk*, *Tualatin* (*Atfalati*), *Yamhill* (*Yamel*, *Yamhala*), *Luckiamute*,

Wapato, *Willamette* (*Walamt*), *Chepanefu* (*Mary's River*), *Santiam* (*Anhalpam*), *Yoncalla* (*Ayankalat*), *Calapooia*, *McKenzie River*; wəḥt k^hapa nutka-wawa pi chinuk-wawa, pi k^hapa *Klamath*, *Salish*, *Sahaptin*, pi yaxwəl k^hapa rushən-lalang, spanyol-lalang, pi p^hasayuks-lalang.

nanich: pus wawa “**alaxti**” k^hapa k'alap^huya-lalang, ayaq mayka wawa: **eiken, eikun, e-kin, yikun, yi'kun, laga, laka, pola, pala, mipu, nām, yi, kyinā, kyā, kyinu, su, yi, yu, ya, yumi, kun ye, minhu, yatsa, yetchi, ye'ts, yetsi, yitsi, yits, yitshi, yechi, yetshi, yetse, yatso** (k^hanawi uk tənəs-wawa pus wawa “*maybe, might, perhaps, almost*”). əbə ayaq mayka wawa: **malaka, malaga** (pus wawa “*finally then*”).

pi pus wawa “**alta**” k^hapa k'alap^huya-lalang, ayaq mayka wawa: **k'antu, lau', law, lo', mantu'nu, mantu'na, maku, mantu, mant, lau'ha, lau'mde, law'mde, lau'mede, lau'mte, pe'ma, pea'ma, pe'n, pe'd, be'ma, pa'm, pa'ma, maka, mantu, tsida, tside** (pus wawa “*now*” əbə “*then*”). əbə ayaq mayka

wawa: *gusabed, kusaped, kinlau, made, mate, mde, mti, meta, met, mati, mte, mdi, tsau, tsaw* (pus wawa k^həltəs “then”).

hayu x̣luyma tənəs-wawa!

ixt-ixt wik kakwa. pus wawa “**ala**” k^hapa k’alap^huya-lalang, ayaq mayka wawa k^həltəs: *oyul, yul, y’ul*. pi pus wawa “**əbə**,” ma wawa k^həltəs: *aba*.

pus wawa “**tənəs-wawa**” (əbə “**lalang**” wəxt), ayaq mayka wawa: *hi, ha’, he*. pi pus wawa “**wawa**,” ayaq ma wawa: *fa’, git, ha’, hi, he, iu, iut, yu, yuoi, yuy, iu, yo, t’yukh, yut, ye, yi, yena*.

pus wawa “**t’əmanəwas**,” ayaq mayka wawa: *yu’lama, yu’lma, yu’lmei, yu’lmi, tamanwis, palakyaha, sup, sipa, wa, way, wai, waya, wa’ya, wena, wina*.

pus wawa “**ili’i**,” ayaq mayka wawa: *nuwa, nu, no, yu, yuwa’, noa’, nowee, ilih, il’hi*.

pus wawa “**paya**,” ayaq mayka wawa: *ma, me, maa, mai, mei, miy, mi, mii, meih, may*.

pus wawa “**tsəqw**,” ayaq mayka wawa: *bge’, p’gi’, pik, pke’, pka, bke’, b’gi, pke’*,

pki, pqa, pkya, puka, pile, tike (pus wawa “water”). əbə ayaq mayka wawa: *mal, mel, mila, minla’, menla’, milak, mulak, milaq, mat’m met’, mit’, amat’, emut, mit, math, chol, tsal’, t’sal, tsa’l, dijali, dzatl, dshal, tshal, tchal, qwi’ya, kwa’aya, kwa’ya* (pus wawa “body of water”).

hayu k’alap^huya tənəs-wawa, wikna? tətši ma tiki k’ilapay-wawa, “dret!”

so...pus wawa “**dret**,” ayaq mayka wawa: *aha, a’ha’, he, heh, ha, hay, hehi, te-o, noush, nahu, na, nu* (pus wawa “yes”). əbə ayaq mayka wawa: *hoi, hoy, yoi, yoy, yuy, huyu* (pus wawa “true”). əbə ayaq mayka wawa: *toklilu’wa’t, toqlilu’wa’t, uyelk, yel, yelg, yəlk* (pus wawa “straight”).

hayu tənəs-wawa k^hapa uk buk, bət x̣awqat pus chaku-kəmtəks q^hata pus wawa dret k’alap^huya-lalang k^həltəs pus nanich uk buk. hayash-hayu-kakwa k’alap^huya-lalang pi dret q’əl pus chaku-kəmtəks q^hata pus wawa ukuk. dret q’əl pus dret munk-k^hanumakwst tənəs-wawa pus wawa k^hapa k’alap^huya-lalang.

alta ixt-ixt tilixam tās munk pus chaku-kəmtəks ikta uk tənəs-wawa, pi atqi tās

tiki chaku-kəmtəks manaqi-ʔush q^hata pus wawa k’alap^huya-lalang. tās tiki munk tənəs-skul pus chxi chaku-kəmtəks k’alap^huya-lalang. ayaq ma munk-t’səm t’wax-p^host k^hapa: kalapuya71@live.com. lakit ʔuchmən tās x̣iləmət k^hanumakwst pus munk-skukum uk k’alap^huya-lalang, pi dret ʔush tilixam tāska: *Esther Stutzman*, pi ya tənəs-ʔuchmən *Shamin Stutzman* pi *Heather Moore*, pi ya k^hwiʔim *Aiyanna Brown*. ayankalat-k’alap^huya-tilixam tāska. dret ʔush mamuk ukuk.

pus iskam **k’alap^huya tənəs-wawa-buk**, ayaq ma mash t’wax-p^host k^hapa kalapuya71@live.com əbə munk-tintin k^hapa 541-580-3810 əbə munk-t’səm k^hapa *Komemma Cultural Protection Association—The Kalapuya Language Project, PO Box 180, Yoncalla, OR 97499*. q^həxchi alaxti x̣awqat pus chaku-kəmtəks k^hanawi uk tənəs-wawa, ayaq mayka chaku-kəmtəks ikta ukuk. wəxt, pus mayka lulu uk buk, atqi mayka chaku manaqi-skukum k^hapa lima pi k^hapa p^hik’w pi k^hapa t^hiyaʔwit, wik-k^həltəs manaqi-skukum k^hapa lalang. pi wəxt, q^hənchi-ʔush mayka chaku-kəmtəks k’alap^huya tənəs-wawa, k^həltəs ʔush-kakwa, q^hiwa **dret t’ukti salal-t’wax ukuk buk!**

K^hIYUTƏN K^hAPA UKUK ILI[?]I

Romy Bennett yaka munk-t'səm. BLM ʔaska munk p^hikcha.

hayu k^hiyutən ʔaska miʔayt k^hapa ukuk ili[?]i. yakwa nayka munk-t'səm k^hapa limulo k^hiyutən pi wəxt k^hapa uk tilay-tipsu pus uma? k'wan k^hiyutən.

dreet anqati, 3.5 milyən k^hul ilep k^hapa uk-san, k^hiyutən ʔaska miʔayt k^hapa ukuk ili[?]i. alta k^hanawi ʔaska miməlust. bət xluyma k^hiyutən ʔaska miʔayt k^hapa saya ili[?]i. alta lakit tak'umunaq k^hul anqati, spanyol-tilixam ʔaska kapshwala ili[?]i pi lulu k^hiyutən k^hapa uk ili[?]i wəxt. hayu k^hiyutən ʔaska miʔayt, alta wik-hayu, q^hiwa tilixam ʔaska iskam ili[?]i pus munk t^hawn pi k^hum-ili[?]i.

alta bastən tayi-tilixam ʔaska munk chxi la k^hapa 1971. k^hapa ukuk la, BLM ʔaska ʔush-nanich pi munk-ʔush pi chaku-kəmtəks limulo k^hiyutən. k^hapa uk ili[?]i q^ha bastən tilixam ʔaska munk-nim “*Southeast Oregon*,” BLM ʔaska ʔush-nanich taʔlam-pi-sinamakwst ili[?]i-ʔq'up q^ha hayu limulo k^hiyutən ʔaska miʔayt (k^hapa bastən-wawa *Herd Management Areas* əbə HMA). U.S. Forest service ʔaska

ʔush-nanich ixt limulo k^hiyutən ili[?]i. k^hapa 2018 alaxti 4,682 limulo k^hiyutən pi lakit-taʔlam pi k'wayts limulo yuʔqat-q'wəlan k^hiyutən ʔaska miʔayt k^hapa ukuk ili[?]i. hayu k^hiyutən, alaxti t'uxəlq'a hayu pus ukuk ili[?]i pi tipsu. k^hanawi k^hul ʔaska lulu saya hayu k^hiyutən. ukuk k^hiyutən ʔaska ʔatwa k^hapa k^hum-ili[?]i q^ha tilixam ʔaska ʔush nanich ʔaska. pus xawqat ʔaska munk kakwa, alaxti ukuk k^hiyutən aʔqi ʔaska miʔayt k^hapa saya ili[?]i. wəxt tilixam ʔaska tiki pus t'əmxwən lamatsin pus limulo k^hiyutən xawqat ʔaska t'ʔap-tənas, bət q'əl pus munk kakwa.

hayu tilixam ʔaska tiki *Oregon* limulo k^hiyutən. alaxti iləp-ʔush ukuk *Kiger Mustangs* k^hapa *Steens* lamitay. uk k^hiyutən ʔaska chaku-kikwəli k^hapa uk k^hiyutən spanyol-tilixam ʔaska lulu yakwa makwst tak'umunaq k^hul anqati. t'ukti pi skukum ʔaska iʔwəli. ʔaska miʔayt k^hapa hayu p^heynt-t'səm kakwa lik^hrem (*dun əbə buckskin*), spu[?]uq (*gruella*). ixt-ixt ʔaska miʔayt yuʔqat t'səm k^hapa ʔaska p^hik'w pi k^hapa ʔaska t^hiya?wit.

wəxt wik-ʔush ikta k^hapa k^hum-ili[?]i pi makuk-k^hiyutən k^hapa *Oregon*. katsaq k^hapa *Oregon*, tilay-tipsu ili[?]i-mamuk-man wik ʔaska t'uʔan k^həpit-kakwa hayu tsəqw. wik ʔaska t'uʔan hayu tilay-tipsu q^hiwa hilu snas pi tilay ili[?]i. xawqat ʔaska munk-tsəqw k^hanawi ʔaska tipsu-ili[?]i. alta chaku hayash wam, tak'umunaq wam-k^hul-t'anəm, pi xawqat pus munk-ʔq'up tipsu. alta k^həpit sitkum hayu tilay-tipsu miʔayt. q'əl pus t'ʔap tilay-tipsu. tilixam laska p^hey manaqi hayu dala pus tilay-tipsu. k^hapa 2016 tilay-tipsu 164 dala. alta 204 dala k^hapa 2020. pi k^hapa 2021 pi chxi k^hapa 2022, alta 300 dala. pus ʔaska t'uʔan dala, tilixam ʔaska hayash p^hey pus munk-p^hat ʔaska musmus-haws. pus wik ʔaska t'uʔan dala, ʔaska makuk-saya las k^hiyutən. tilixam uk ʔas t'uʔan k^hiyutən ʔaska chaku k'was. pus manaqi hayu snas chaku ukuk chxi-wam-ili[?]i, k'uy? manaqi hayu tilay-tipsu ʔaska iskam ukuk k^hul.

Zoey, Copper, pi Vincent

Zoey Holsclaw: “pus-kwansəm- miḥayt-lalang tilixam”

Leslie Wells yaka munk-t’səm.

Zoey Holsclaw yaka palach p^hikcha.

Ali yaka munk-kəmtəks chinuk-wawa k^hapa Zoey. kakwa-pus Zoey ilep yaka wawa chinuk-wawa.

alta yaka tiki ḥush-nanich chinuk-wawa. yaka ḥilaməḥ k^hapa chachalu chinuk-skul. “pus-kwansəm-miḥayt-lalang tilixam” yaka ḥilaməḥ-nim. “hayu lalang chaku saya,” Zoey yaka wawa. “bət chinuk-wawa miḥayt. q^hənchi nsayka wawa chinuk, nsa chaku-k^hanumakwst anqati-tilixam.”

chaku-kəmtəks q^hata shawash-tilixam ḥaska miḥayt,” yaka wawa. “k^ha nsa miḥayt yakwa.”

Zoey yaka miḥayt man, Vincent Chargualaf. Zoey pi Vincent ḥaska miḥayt ixt tənəs-ḥuchmən, Copper. wəḥt ḥaska miḥayt ixt k^hamuksh, t’ukti yaka yaḥal.

t’ukti yaka nawitka

Zoey yaka chaku-tilixam pi chaku-hayash k^hapa chachalu shawash-ili?i. pus lakit k^hul yaka, ilep yaka chaku-kəmtəks chinuk-wawa. k^hapá-alta, yaka ats, Ali, taḥlam-pi-lakit k^hul yaka. k^hapa Ali ya saḥali-skul, Tony Johnson yaka munk-kəmtəks chinuk-wawa. Ali yaka chaku-kəmtəks chinuk-wawa k^hapa Tony, pi alta

Zoey yaka təmtəm ḥush pus k^hanawi-ḥaksta uk tiki chaku-kəmtəks chinuk-wawa, ayaq ḥaska munk kakwa, wik-k^həpit shawash-tilixam. hayu bastən-tilixam wik-ikta ḥaska kəmtəks k^hapa shawash-tilixam. “ḥush pus bastən-tilixam ḥaska

hihi phikcha

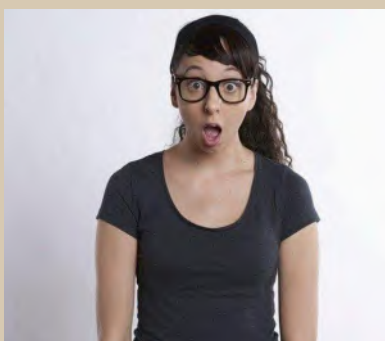
Tyla LaGoy yaka munk hihi-p^hikcha

nayka q^hənchi na wawa ikta pus ixt ḥuluyma k^hapa nayka tənəs-skul ya kəmtəks!

q^hənchi mayka skul shiksh ya wawa q^ha-ikta chaku k^hapa basten wawa.

q^hata?! wik ḥaska t’u’an lap^huwel-saplel k^hapa uk p^hawaw?

alqi mayka wawa pus nayka chaku mayka haws?

shawash tanis

Tyla LaGoy yaka munk-t'səm pi yaka munk p^hikcha.

hayu kəmtəks-tanis shawash tilixam ʃaska miʃayt k^hapa p^hawaw. ixt-ixt ʃaska t'uʔan lishol. ixt-ixt ʃaska t'uʔan kələkələ-tipsu (alaxti k^hapa lima, alaxti k^hapa latet) ʃaska t'uʔan. pi ixt-ixt, kəmtəks-tanis shawash tilixam ʃaska t'uʔan chik^həmin ikta k^hapa ʃaska regalia. ʃaska munk-k'ilapay-k'ilapay

q^hata iləp ʃaska tanis kakwa? hayu tənəs-ʃulyma yaʔim miʃayt, bət hayu tilixam ʃas wawa uk yaʔim kakwa ukuk: ʃluyma tilixam ʃaska wawa ʃluyma yaʔim, bət kwansəm miʃayt ixt ʃuchmən dret skukum yaka təmtəm. kwansəm nawitka t'əmanəwas tanis ukuk.

anqati, k^hapa 1921, bastən tayi-tilixam ʃaska munk-wik kakwa-la pus shawash-tilixam ʃaska munk p^hliye-tanis. uk tanis

chaku-sitkum-ipsət, bət wik chaku hilu. k^hapa 1978, ʃaska munk-ʃluyma uk la. q^hənchi shawash-tilixam k'ilapay k^hapa p^hawaw wəxt, ukuk tanis chaku-k'ilapay wəxt.

uk san, ʃaska munk-k'ilapay k^hanawi-ikta ul-pi-ʃush. uk k^hut, munk-nim “p^hliye k^hut,” ixt-ixt t'uʔan kaku-san p^heynt-

t'səm kaku-san pi leruban wəxt. ʃun

tak'umunaq pi taʃam-taʃlam pi qwinəm t'wəx-t'wəx miʃayt k^hapa ukuk. aʃqi msayka kəmtəks ukuk q^hənchi msa hayu-kəmtəks ukuk.

uk shati-tintin lulu p^hliye k^hapa saʃali-iliʔi. t'əmanəwas tanis ukuk pi dret hayash pus hayu shawash tilixam. ʃaska hayu-tanis. ʃaska hayu-p^hliye. ʃaska hayu-munk-ʃush shawash-tilixam ʃaska təmtəm. hayash-t'əmanəwas pus nsa tilixam.

uk Ojibwe man yaka miʃayt tənəs-ʃuchmən. dret sik* yaka uk ʃuchmən.

q^hənchi yaka musum, yaka musum-nanich q^hata pus munk manaqi ʃush yaka tənəs-ʃuchmən.

k^hapa yaka musum-nanich chaku ixt ziibaaska'iganan k^hut pi ixt t'əmanəwas tanis.

q^hənchi yaka gitəp, yaka mamuk ukuk k^hut pi yaka palach k^hapa yaka tənəs-ʃuchmən.

q^hənchi yaka gitəp, yaka mamuk ukuk k^hut pi yaka palach k^hapa yaka tənəs-ʃuchmən.

uk tənəs-ʃuchmən yaka tanis pi tanis pi tanis.

ʃawa pi ʃawa, manaqi-ʃush yaka chaku. alta wik-sik yaka.

uk san, tənəs-ʃuchmən pi ʃuchmən ʃas munk-miʃayt ʃush kakwa.

*ʃaska təmtəm uk 1918 Spanish Flu hayash sik iskam uk tənəs-ʃuchmən.

isik khapa kənim

Kristen Svicarovich ya munk-t'səm.

nayka tənəs-ƭuchmən yaka
tiki shati sang khapa bastən
wawa “wheels on the bus.”
nayka munk chxi shati
kakwa “wheels on the bus”
khapa shawash-kənim.

Amiran White yaka munk pʰikcha

uk isik khapa kənim ƭatwa saḡali pi kikkwəli; saḡali pi kikkwəli; saḡali pi kikkwəli,
uk isik khapa kənim ƭatwa saḡali pi kikkwəli khənawi uk imaƭ.

--

uk tilixam khapa kənim ƭaska shati, shati, shati; shati, shati, shati; shati, shati, shati,
uk tilixam khapa kənim ƭaska shati, shati, shati khənawi uk san.

--

uk tənəs-man khapa kənim yaka nanich uk kwənat; nanich uk kwənat; nanich uk kwənat,
uk tənəs-man khapa kənim yaka nanich uk kwənat khapa uk imaƭ.

--

uk tənəs-ƭuchmən khapa kənim yaka munk-q'wəlan chakchak; munk-q'wəlan chakchak; munk-q'wəlan chakchak,
uk tənəs-ƭuchmən khapa kənim yaka munk-q'wəlan chakchak khapa uk kusəḡ.

--

uk ƭuchmən khapa kənim ƭaska iskam uk waptʰu, iskam uk waptʰu, iskam uk waptʰu,
uk ƭuchmən khapa kənim ƭaska iskam uk waptʰu pus ƭush məkʰmək.

--

uk man khapa kənim ƭaska huyhuy, huyhuy, huyhuy; huyhuy, huyhuy, huyhuy; huyhuy, huyhuy, huyhuy,
uk man khapa kənim ƭaska huyhuy, huyhuy, huyhuy khapa ɣluyma tilixam.

--

uk tilixam khapa kənim ƭaska t'uʔan ƭush-təmtəm; t'uʔan ƭush-təmtəm; t'uʔan ƭush-təmtəm,
uk tilixam khapa kənim ƭaska t'uʔan ƭush-təmtəm khapa uk kənim.

ukuk k^hul-iliʔi, chaku hayash- tsəqw k^hapa imaʔ

yaxə patəhápət yaka munk-t'səm

q^hənchi-anqati, chaku kakwa. mista k^hlintən k^ha hayash-tayi yaka, pus mayʔmi-iliʔi imaʔ-iliʔi chaku paʔ-paʔ!

k^hapa ʔush-iliʔi, tsəqw munk-iʔpuy wik-saya k^haanawi-ikta, pus k^haanawi-q^haaa. uuu q^hənchi q^hata chaku uk tilixam-ikta!

aʔqi-mun, alta wik hayash uk tsəqw. nsa papa, alta ya wawa: “ʔush nsa ʔatwa alim-iliʔi. nsa ʔushʔush qwinəm pulak^hli.” ya tiki nanich saltəqw. nsa qwinəm nsa ʔatwa k^hapa paya-t'sikt'sik. nsa q'uʔ k^hapa pulali-iliʔi-alim-haws.

alta, k^hapa haws, nsa mama ya nanich buk.

alta nsa papa ya wawa nayka, “ʔush ma ʔush-nanich ma makwst ats pus msa ʔun msa nanich saltəqw. msa latwa k^hapa lip^hyi pus hilu-shush. ʔush pus təmtəm, uk skin miʔayt pulali.”

chxi-k^himt'a k^hapa uk hayash-tsəqw, pastən-iliʔi iləp-manaqi-hayash-tayi, wilyəm “Bill” k^hlintən, ya chaku-nanich pastən-iliʔi-tilixam k^hapa chinuk-wawa-iliʔi, pus wawa tilixam: “nanich-saxali.” 14-san k^hapa 2-mun, 1996

uk hayash wilamet-tsəqw (ayaq pus nanich yakwa, 2-mun k^hapa 1996-k^hul) kwansəm mash-tsəqw k^hapa imaʔ, katsaq k^hapa chinuk-tilixam-anqati-iliʔi. q^hənchi hayash-tsəqw k^hapa wilamet-ʔush-iliʔi, tsəqw chaku-saxali hayu iliʔi.

kʰanawi-lakit tʰwax-leruban-pʰikcha, uk mayka nanich kʰapa ukuk yaʔim, Jeffrey Henon yaka iskam ukuk, kʰapa 1996, pus the U.S. Army Corps of Engineers, qʰa yaka xiləmət.

nsa ʔun nsa ʔatwa. nsa ʔatwa saya-iwa, ixt-ixt-kʰapa qʰa saxali-tsəqw munk-tʰəm, taʔanʔqi-pulakʰli.

aʔqi tʰunas sitkum-tintin, alta nsa ʔatwa-kʰilapay alim-haws. alta nsa ʔatwa qʰa chxi-san-kikwəli-tsəqw munk qʰəl pulali.

katsaq kʰapa qʰa ishish-saltsəqw chaku-ʔuk-ʔuk, na nanich yaka. kʰapa uyxat na nanich yaka. man-uptsax-lita-ulxayu yaka. qʰexchi miməlust.

na kəmtəks: “ya chaku-hilu kʰapa unangan-iliʔi. alta, kʰapa skukum saltsəqw-uyxat, ya qʰuʔ yakwa.”

“pastən-ship munk ʔush-qʰwəʔ yaka. pus hilu-ʔaksta, kʰapa ship-tilixam, ya kəmtəks wik-ikta qʰata. chikhəmin ship-skin qʰwəʔ kʰapa ya, pus hilu-manaqi pus munk. ya chaku-hilu.” kikwəli-təmtəm nay: wik na tiki pastən-ikta munk-qʰata lakit-tʰiyaʔwit-tilixam.

wəxt, wik skukum-təmtəm nay. wik na tiki nanich miməlust-tilixam. na wawa na ats: “ʔush ma ʔatwa-ixt-ixt kʰapa ya, alta ma nanich pus nawitka ulxayu ya: tʰunas kʰəpit hayash stun.” kʰuyʔ-təmtəm nay pus kakwa: wik na tiki munk-tʰux-lipʰyi

qʰa miməlust-tilixam wik-ʔush lamatsin miʔayt.

na ats ya kʰilapay. “wik uptsax-lita ulxayu,” ya wawa, “ʔuchmən-musmus.” alta na nanich, “uk hayash-tsəqw chaku kʰapa yaxka, pus xawqəʔ ya iskam-win.

kikwəli-təmtəm nay: wik na tiki pastən-ikta munk-qʰata lakit-tʰiyaʔwit-tilixam

alta ya chaku-hilu. alta tʰsi-tsəqw lulu ya kʰapa saltsəqw, pus alta ya qʰuʔ nsa uyxat.” kʰa wik-ʔush təmtəm nay. miməlust ya: alta na kəmtəks uk wik-ʔush-lamatsin alta iskam nayka, nawitka-kakwa.

kikwəli-təmtəm, nsa ʔun nsa ʔatwa. nsa qʰuʔ alim-haws. nsa manaqi chxi ats, ayaq-win ya tʰux ukuk wawa kʰapa ʔas: “mama! papa! nsa tʰap miməlust-ʔuchmən! pʰaʔ-tsəqw musmus yaka!” tʰuxəʔqʰa-tunus yaka pus ya kəmtəks uk wik-ʔush-lamatsin wawa kakwa.

alta nsa papa ya munk-tintin. ya wawa ʔaska. alta nsa mama ya pus-ikta wawa

ya, pus ʔaksta ya wawa. ya wawa ya, uk ya wawa ləsharif. nsa mama ya wawa, kʰaxchi-kakwa ukuk. ya wawa, ya təmtəm hilu ana, pus munk kakwa.

wik-qʰənchi wəxt, kʰapa pulali-iliʔi, nsa nanich nsa musmus. aʔqi-qwinəm-pulakli, alta nsa ʔatwa-inatay kʰalapʰuya-iliʔi-lamətay. nsa ʔatwa-kʰilapay nsəyka haws.

nsa paya-tʰiktʰsik ʔatwa. chxi-alta, ʔatwa-rawn: qʰa qʰayʔwa uk uyxat, ʔatwa-rawn. kʰəltəs-anqati pus qʰuʔ-haws, nsa nanich. nsa nanich yaxka. iləp-kʰapa tʰiktʰsik-haws, kʰapa lakit tʰiyaʔwit, ya mitxwit.

inatay tʰiktʰsik-kʰilxchu, ya skukum-nanich nsay, ya makwst siyaxus

skukum- tʰwax

kʰapa

pil

paya...

...uk miməlust pulali-ili?i musmus!

waaax!!!

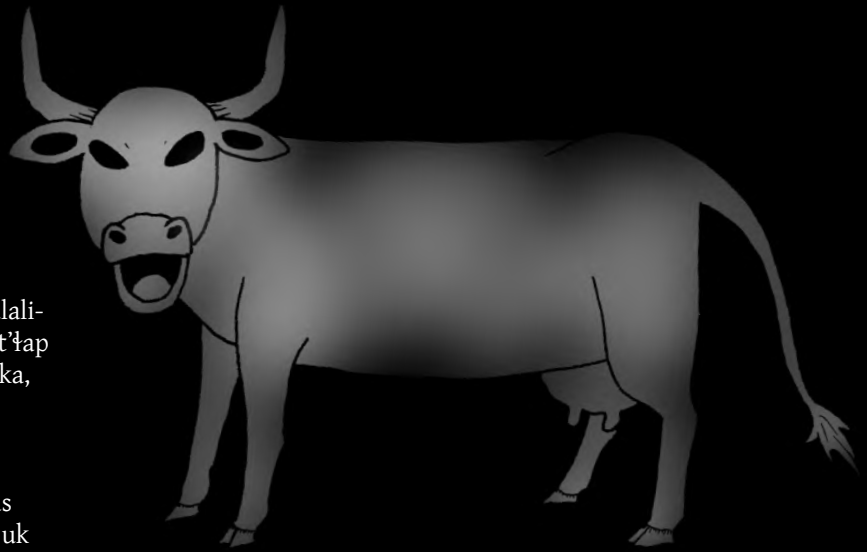
k^himt'a-wawa

“abã, alaxti chaku kakwa... alaxti nayka p'atit tunus...”

“nsa papa nawitka ya lulu nsa pus pulali-ili?i-alim. wəxt nawitka, nsa fun nsa t'lap fuchmən-musmus k^hapá. wəxt nawitka, miməlust yaka.”

“k^himt'a-pus ukuk, q^ha na p'atit, pi q^ha wik... na təmtəm manaqi-fush pus mayka, pus ma təmtəm k^həltəs-ukuk uk munk-ye?lan may, pus wik xawqa? ma ?ush?ush, q^hənchi k^hiyəp! wa-ha, wa-ha, wa-hahaha!”

[lit^hla pus saxali-t'wax pi saxali-p'um]

Brooklyn Hurd yaka munk-t'səm ukuk pikcha

letowa pi mun

Chris Roth pi Thich Nhat Hanh (“A finger pointing at the moon is not the moon”)
faska munk-t'səm.

uk letowa

uk munk-iləp letowa k^hapa mun

wik mun ukuk

uk tənəs-wawa

uk munk pus munk-nim q^hənchi-ikta

wik uk ikta ukuk

uk p^hikcha

uk munk-nanich nsa uk t'ukti ili?i

wik uk ili?i ukuk

uk masachi-musum

kakwa xawqa? nsa mi?ayt fush

k^həltəs masachi-musum

uk nanich-musum

kakwa kwansəm k^hanawi-ikta fush

wəxt nanich-musum

uk miməlust

kakwa nsa chaku-k'ilapay k^hapa ili?i pi win pi tsəqw pi paya

xaxa? nanich-musum

wayam təmwata

Francis Anderson Blankenship
yaka munk-t'səm.

anqati, uk shawash-tilixam ʔaska iskam hayu samən kʰapa uk imaʔ. kʰanawi kʰul, uk samən ʔaska supna pi ʔatwa-saxali kʰapa təmwata yaka nim wayam (əbə *Celilo Falls* kʰapa bastən-wawa). uk ʔuchmən-tilixam ʔaska munk hayu-lakʰlwa ʔipʰayt pi uk man-tilixam ʔaska iskam kwənat kʰapa uk hayu-lakʰlwa ʔipʰayt pi wəxt kʰapa yuʔqat stik-kalaytən. hayu tilixam miʔayt wik-saya kʰapa uk təmwata. yakʰama tilixam pi wishxam tilixam pi wasq'u tilixam, kʰanawi ʔaska iskam kwənat kʰapa uk təmwata. wəxt, uk tilixam ʔaska ʔatwa kʰapa təmwata pus huyhuy. tilixam ʔaska chaku kʰapa hayu x̣luyma iliʔi pus ʔatwa kʰapa uk təmwata. uk imaʔ yaka palach manaqi hayu pi ikta pus məkʰmək. wəxt ʔaska hayash kimtəks uk imaʔ. bət alta, wik miʔayt uk wayam təmwata.

kʰapa 1957, bastən tilixam ʔaska munk uk *Dalles* tsəqw-q'əlaḫ. ʔaska tiki iskam t'wax kʰapa uk imaʔ. qʰənchi ʔaska munk miʔayt uk tsəqw-q'əlaḫ kʰapa uk imaʔ, uk tsəqw chaku-saxali. anqati, uk təmwata munk hayash letʰla. kʰanawi-san, uk tsəqw q'wəʔ kʰapa uk imaʔ stun, bət qʰənchi uk

ʔaska iskam samən kʰapa celilo təm-tsəqw

tsəqw chaku-saxali, kʰəpit uk letʰla. alta k'wan-kakwa uk imaʔ. uk kwənat xawqaʔ ʔaska ʔatwa-saxali uk imaʔ, qʰiwa uk tsəqw-q'əlaḫ munk-q'əlaḫ uk imaʔ. anqati, shawash-tilixam ʔaska iskam hayu kwənat kʰapa uk imaʔ, but alta wik kakwa. hayu tilixam ʔaska q'at uk wayam təmwata pi ʔaska chaku-sik-təmtəm qʰənchi uk

təmwata chaku-hilu. uk ulman-tilixam ʔaska kəmtəks uk təmwata pi yaka letʰla.

qʰeḫchi wik miʔayt uk təmwata alta, wik kakshət uk stun. uk təmwata stun miʔayt kikwəli kʰapa tsəqw. alaxti, aʔqi qʰa-san nsayka munk-hilu uk dalles tsəqw-q'əlaḫ pus munk-k'ilapay wayam təmwata.

Robert Ashworth yaka munk ukuk pʰikcha kʰapa Dalles tsəqw-q'əlaḫ.

uk tatis munk

Brooklyn Hurd yaka munk-t'səm.

chaku-pchiḡ uk ili?i

Lotus Johnson yaka munk ukuk p'ikcha

anqati k^hapa chxi-wam-ili?i k^hapa k'alap^huya-ili?i kwansəm chaku-pchiḡ. uk ʃush-ili?i. uk ʃush-ili?i chaku kakwa q^hiwa dret-ʃush tipsu miʃayt. lakamas uk nim. k^ha tənəs-hayu tilixam ʃaska k^həltəs nanich lakamas pus t'ukti tatis, q^heḡchi anqati dret hayash mək^hmək-ikta pus shawash-tilixam ukuk.

dret t'ukti lakamas. yuʃqat pi kakwa-tipsu uk stik-tipi? pi hayu tatis miʃayt k^hapa yuʃqat katsaq-stik. taḡam tatis-tipi? miʃayt k^hapa uk tatis. salal-t'waḡ əbə

pchiḡ uk tatis. uk tatis munk-yeʃlan mayka kəmtəks pus mayka nanich lakamas əbə miməlust-lakamas. tk'up ukuk miməlust-lakamas tatis.

anqati shawash-tilixam ʃaska munk-t'uʃan lakamas-ʃush-ili?i. ʃaska munk paya pi munk-hilu masachi-tipsu pus munk ʃush ili?i pus lakamas miʃayt. k^hapa lakit-mun aʃqi-pus chxi taḡam-mun ʃaska munk-lakamas. ʃaska munk munk-t'xwap-stik pus munk kakwa. uk lakamas ʃaska iskam chaku ukuk k^hapa makwst tipsu nim-ikta: tunus-lakamas *Camassia quamash*

pi hayash-lakamas *Camassia leichtlinii*. shawash-tilixam k^həpit ʃaska iskam manaqi-hayash lakamas. qwinəm pus stuxtkin k^hul ul uk lakamas ʃaska iskam. ʃaska mash uk manaqi-tunus lakamas pus chaku-hayash.

shawash-tilixam ʃaska munk-k'wishən əbə munk-iḡpuy-lip^hlip k^hanawi lakamas pus ixt əbə ʃun san. pus mayka hayu-munk-kakwa, alta uk lakamas chaku manaqi-k^hiyəp pi t'si. tənəs-hayu tilixam ʃaska wawa kakwa-pə əbə kakwa-p^həmpk^hin k^hapa lalang uk k^huk-lakamas. wəxt ʃush pus munk-miʃayt lakamas pus munk-t'si ʃluyma mək^hmək əbə tsəqw. shawash-tilixam ʃaska munk-tilay k^huk-lakamas pi munk k^hiks k^hapa ukuk pus t'uʃan pus aʃqi. anqati lakamas uk sitkum-hayash ikta shawash-tilixam ʃaska huyhuy, kwənat uk iləp-hayash ikta ʃaska huyhuy.

munk-k^huk lakamas ʃush k^hapa ʃawa-k^huk-mamuk

(ʃush mayka munk-lakamas k^həpit k^hapa mayka tənəs-ʃush-ili?i. lakamas-ʃush-ili?i wik hayu k^hapa limolo-ili?i alta.)

uk san ayaq mayka munk-k^huk lakamas k^hapa ʃawa-k^huk-mamuk. iləp munk-k^hlin

nanich q^hata pus munk-k^huk manaqi-hayu mək^hmək k^hapa uk pipa chxi-chaku

M. Woodbridge Williams yaka munk ukuk p'ikcha

Lotus Johnson yaka munk ukuk phikcha

uk lakamas. pus munk-kakwa, munk-łq'up uk sałali pi uk kikweli k^hapa lakamas. munk-łaq pipa-skin pi munk-hilu ili?i k^hapa lakamas. kakwa tunus pi tk'up lisayu ukuk. alta munk-miłayt lakamas k^hapa tipsu-iłpuy-lip^hlip-upqwona k^hapa ława-k^huk-mamuk. munk-k^huk k^hapa manaqi-kikweli wam-t'anom k^hanumakwst k^hapa tənəs-hayutsəqw, pus alaxti ixt pus łun san. lakamas chaku manaqi-t'si pus munk-k^huk pus manaqi-hayu t^haym. kakwa pus lakamas chaku-k^həpit liblo pi t'łimin pi t'si ukuk. alta łush uk lakamas pus munk-k^huk pi pus mək^hmək. wəłt łush ukuk pus munk-t'ułan, q^hełchi k^həpit pus tənəs-hayu san. pus munk-t'ułan lakamas pus manaqi-hayu, łush mayka munk-tilay əbə chaku-ays ukuk.

Nick Kenrick yaka munk ukuk p^hikcha

pus munk lakamas-paste

munk-t'łimin paya-lakamas pi tsəqw ałqi pus chaku-p'łił ukuk. ayaq mayka munk t^hut^hu ukuk pus munk-hilu hayash ikta k^hapa uk paste. ayaq mayka munk-lakamas paste k^hapa lakamas-pulali wəłt. pus munk, -kakwa munk-łq'up-łq'up lakamas pi munk-miłayt q^ha pus ałqi chaku-tilay pi munk-kakwa. alta łush ukuk pus munk-miłayt k^hapa k'ılxcu. wəłt alta łush ukuk pus munk-pulali. pus munk-p^hał-tsəqw wəłt, munk, -k^hanumakwst makwst ushkan lip^hlip-tsəqw pi ixt ushkan tilay-lakamas.

q^hata pus munk lakamas k^hul-tutush

- 2 ushkan musmus-tutush
- 2 ushkan tutush-skin
- 1/2 ushkan ant^hiyetł-məłasis
- 1 ushkan lakamas-paste
- 6 lisap-təmtəm

iləp, munk-k^hanumakwst lakamas-paste pi ixt ushkan musmus-tutush k^hapa skilit. alta munk-tənəs-lip^hlip alaxti k^hapa sitkum-wam-t'anom, alaxti k^ha-pa kikweli-wam-t'anom. hayu-munk-k^hanumakwst k^hapa tənəs-lip^hlip pus tałlam t^hikt^hik. łush pus chaku-p'łił ukuk. alta munk-k^hanumakwst 1 ushkan musmus-tutush pi uk tutush-skin pi uk ant^hiyetł məłasis k^hapa skilit. munk-k^huk pi hayu-munk-k^hanumakwst ałqi-pus tsəqw-smuk chaku.

k^hapa łluyma malał, munk-k^hanumakwst k^hanawi lisap-təmtəm. alta ława munk-k^hanumakwst ixt ushkan wam-tutush tsəqw k^hapa lisap-tsəqw pus ława łaska chaku wam. alta munk-miłayt k^hanawi lisap-tsəqw k^hapa wam-tutush-tsəqw. munk-wam pi hayu-munk-k^hanumakwst ukuk ałqi-pus chaku dret-wam ukuk, bət k^ha-wik chaku-lip^hlip. alta alaxti chaku manaqi-p'łił ukuk. alta custard ukuk. alta munk-k^hul ukuk k^hapa k^hul-lak^haset ałqi-pus dret-k^hul. wəłt munk, - miłayt ixt ushkan custard k^hapa ays-lak^haset ałqi-pus chaku-ays ukuk. alta munk-k^hanumakwst k^hul-custard pi ays custard ałqi-pus uk ays chaku-hilu. munk k^hul-tutush-mamuk pus munk-k^həpit ukuk. wik-łush pus chaku-ays wəłt, k^himt'a chaku-kakwa-tsəqw ukuk. - *Camas cookbook (kwiht.org)*

q^hata pus munk lakamas pi k'anawi-taqwəla k^hiks

- 12 sitkum-hayash əbə hayash lakamas
- ½ ushkan k'anawi-taqwəla saplel-pulali (əbə łluyma saplel-pulali)
- 2 sitkum-hayash russet-bastən-wapt^hu
- ½ ushkan pchix-lisayu
- klis
- solt pi p^hepa
- cayenne pi nutritional yeast

iləp, munk-lip^hlip bastən- wapt^hu ałqi-pus chaku-t'łimin ukuk. alta munk-k^hanumakwst bastən- wapt^hu pi lakamas. alta mash pchix-lisayu pi solt pi p^hepa pi cayenne ałqi-pus łush k^hapa ma lapush pi k^hanawi k^hanumakwst-kakwa ukuk. alta munk hayu wik-p'łił pi kakwa-lu?lu? k^hiks. munk-k'anawi-q^ha yeast k^hapa uk k^hiks. alta munk-lap^huwel uk k^hiks k^hapa klis ałqi-pus chaku-liblo. - *Native Food Nursery, Native Foods Blog "Camas Acorn Cakes" Justin Michelson, September 2021.*

q^hata pus munk chxi-wam-ili?i Salish lakamin

(pus mayka tiki, munk łluyma tipsu kakwa kale.əbə chard pus łip^hayt-tipsu pi tk'up-labins pus lakamas)

- 3 hayash-spun klis
  - 1 hayash lisayu (munk-łq'up)
  - 3 həm-lisayu cloves (munk-łq'up-włq'up)
  - 6 ushkan tsəqw
  - 3 ushkan lakamas əbə 2 ushkan tilay-lakamas
  - ixt makuk-haws-lisap p^hał-łip^hayt-tipsu
  - 2 ushkan paya-kwənat
  - solt pi p^hepa
- munk-miłayt klis k^hapa lakamin-skilit. alta munk-k^huk lisayu pi həm-lisayu k^hapa sitkum-wam-t'anom pus alaxti qwinəm t^hikt^hik. mash tsəqw pi lakamas k^hapa skilit pi alta munk-lip^hlip ukuk. pus chxi chaku-lip^hlip ukuk, munk manaqi-kikweli uk wam-t'anom pi munk-tənəs-lip^hlip pus makwst-tałlam t^hikt^hik. pus k^ha-wik k^həpit lip^hlip uk lakamin, munk-wash łip^hayt-tipsu pi munk-łq'up ukuk. pus t'łimin uk lakamas, mash łip^hayt-tipsu k^hapa lakamin. munk-k^huk pus qwinəm t^hikt^hik. alta munk-k^hanumakwst solt pi p^hepa. alta mək^hmək. - *Elise Krohn: k12.wa.us/curriculum/CederBox/camas*

q^hata pus munk lakamas spread

- ¼ ushkan lakamas-paste
- 1 hayash-spun tsəqw
- 1 hayash-spun san-tatis-klis
- 1 hayash-spun Dutch shak^holat (pus ma tiki)

munk-k^hanumakwst k^hanawi ikta ałqi-pus dret-t'łimin. munk manaqi-hayu tsəqw pus uk spread chaku t'uxəlq'a-q'əl. łush pus mək^hmək pus k^həltəs tənəs-hayu san k^hapa k^hul-lak^haset ukuk. mək^hmək ukuk k^hapa crackers əbə k'wishən saplel əbə q'əl-tutush. - *Camas cookbook (kwiht.org)*

q^hata pus munk chapani- mæk^hmæk, *barayaki*

Rianna Roberston-LeVay yaka munk-t'səm pi yaka munk p^hikcha.

taɫlam-pi-makwst-k^hul anqati, na munk-kəmtəks bastən-wawa k^hapa *Ainu*-ili?i. ainu-ili?i miɫayt sayá-k^hul-ili?i-iwa k^hapa chapani-ili?i. yawa na chaku-kəmtəks hayu ɣluyma mæk^hmæk. ixt uk mæk^hmæk *barayaki* uk nim. *bara* k^hapa chinuk-wawa, tsix-tsix-tatis əbə k'wət^hin-iɫwəli ukuk. *yaki* k^hapa chinuk-wawa, munk-lep^huwel ukuk.

yakwa nayka yaɫim q^hata *barayaki* chaku-miɫayt. wik-lili k^himt'a k^hanawi-ili?i hayash-saliks makwst, *han*-tilixam (*Korea*) ɫas miɫayt

k^hapa ainu-ili?i. wəxt bastən shulchast-ili?i miɫayt wik-saya, k^hapa misawa-t^hawn. q^hiwa wik-hayash-makuk musmus k'wət^hin-iɫwəli, uk *han*-tilixam ɫaska makuk uk iɫwəli. wəxt, wik-hayash-makuk lisayu. kakwa, ɫaska munk-k^hanumakwst k^hapa ukuk ili?i tipsu-mæk^hmæk, kakwa lipum pi həm-lisayu, pus munk-puyu. aɫqi ɫas munk-lep^huwel lisayu pi musmus-iɫwəli k^hanumakwst k^hapa puyu. *barayaki* dret kakwa *bulgogi*, uk *han*-tilixam ɫas mæk^hmæk.

ikta pus iskam:

- sitkum t^hil-t'anəm musmus k'wət^hin-iɫwəli
- ixt lisayu
- makwst spun k^huk-klis (dret na tiki wayhi-taqwəla-klis)
- ixt bit paya-tipsu, ɫaq-skin (kakwa hayash k^hapa ixt chelis)
- makwst bit həm-lisayu
- k^hwata lipum
- lakit spun chapani labins-puyu
- makwst spun shuka

k^hwata tənəs-spun *sesame*-təmtəm-klis

ikta pus munk:

1. iləp munk-iɣpuy-lip^hlip uk lays k^hapa tsəqw.
2. munk-ɫq'up uk musmus k'wat^hin-iɫwəli, p'ixwati pi yuɫqat kakwa. wəxt, munk-ɫq'up kakwa p'ixwati pi yuɫqat uk lisayu. uk lisayu bit ayaq ukuk man-aqi-hayash pi iɫwəli.
3. munk-ɫq'up-ɫq'up uk paya-tipsu, həm-lisayu, pi lipum, dret-tunus kakwa. munk k^hanawi-k^hanumakwst k^hapa chapani labins-puyu, shuka, pi *sesame*-təmtəm-klis. k^həpit uk puyu.
4. alta munk lisayu pi iɫwəli k^hanumakwst k^hapa puyu. atá alaxti qwinəm əbə taɫlam t^hikt^hik pus lisayu pi iɫwəli chaku-p^haɫ k^hapa puyu.
5. k^hapa lap^huwel, munk-wam k^huk-klis. iləp, munk-paya k^hapa klis uk lisayu. pus lisayu chaku t'ɫimin, munk-lap^huwel uk musmus-iɫwəli pi k^hanawi puyu.
6. pus iɫwəli chaku liblo, munk-k^həpit paya. mæk^hmæk k^hanumakwst k^hapa lays.

barayaki ukuk. dret ɫush k^hapa lapush

k^himt'a tənəs- ili?i tənəs- p^hishak

Ashley Tuomi yaka munk-t'səm
pi yaka munk p^hikcha.

k^hapa nayka haws, nayka tiki uk k^himt'a tənəs-ili?i tənəs-p^hishak hayash-pipa. dret ƭush pus mayka chaku-kəmtəks ukuk. pus mayka miƭayt *Clackamas, Clark, Multnomah*, əbə *Washington* t^hawn-ili?i, ƭush pus mayka munk-kakwa. qwinəm ƭq'up miƭayt k^hapa ukuk hayash-pipa.

ƭq'up ixt: *shawash tipsu*

nayka t'u?an hayu *shawash tipsu* k^hapa nayka k^himt'a tənəs-ili?i, bət nayka tiki iskam chxi tipsu. k^hapa uk p^ho?ən tipsu pipa (*Portland plant list*) nayka chaku-kəmtəks uk tipsu nayka tiki munk-t'ƭip. uk k^hul nayka iskam: k^halakwati-stik, lakamas, hayash-təmtəm stik, yuƭqat hayu-letowa tipsu, k^hinik^hinik, lalim-tipsu, plum-tatis stik, limulo-amuti, kusax-pchix tsəqw-stik pi k^həltəs tsəqw-stik, p^hil tatis *currant, broadleaf stonecrop, oregon oxalis*, pi *slough sledge*.

ƭush pus t'u?an qwinəm saxali-kikwəli k'winin k^hapa tipsu. aƭqi nayka tiki iskam gul, q^heƭchi manaqi ƭush ukuk platinum, bət nayka t'u?an masachi hayash-stik uk dret-q'əl pus kakshət. pus iskam uk tk'up-chik^həmin hayash-pipa, ƭush pus munk ixt k^hapa. pus iskam uk gul hayash-pipa, ƭush pus munk makwst k^hapá. pus iskam uk platinum hayash-pipa, ƭush pus munk.

ƭq'up makwst: *masachi k^hinchoch ƭip^hayt-tipsu*

nayka t'u?an masachi k^hinchoch ƭip^hayt-tipsu uk nayka tiki munk-ƭaq. nayka t'u?an masachi k^hinchoch ƭip^hayt-tipsu, t'ukti-tipi? stik, *spurge laurel, shining geranium, italian arum* pi *norway shuka-stik*. q^hiwa uk *norway shuka-stik* dret hayash pi makwst-taƭlam lip^hyi-t'anəm,

SILVER

- Naturescape at least 5% of available property with locally native plants*
- include at least 3 out of 5 vegetation levels

GOLD

- Naturescape at least 15% of available property with locally native plants*
- include at least 4 out of 5 vegetation levels

PLATINUM

- Naturescape at least 50% of available property with locally native plants*
- include all 5 vegetation levels

Vegetation Levels

A. Overstory Canopy
30 feet or higher | Examples: Oregon White Oak or Western Red Cedar

B. Understory Canopy
Less than 30 feet | Examples: Vine Maple or Cascara

C. Large Shrub Layer
5 to 20 feet | Examples: Indian Plum or Serviceberry

D. Small/Medium Shrub Layer
Less than 5 feet | Examples: Salal or native ferns

E. Ground Layer
Examples: Inside-out flower or Western Red Columbine

*to verify and select locally native plants please use the [Portland Plant List](#)

wik nayka munk-ƭaq pus iskam k^həpit tk'up-chik^həmin əbə gul.

ƭq'up ƭun: *wik-munk inəp^hu masachi-lamatsin*

wik nayka munk inəp^hu masachi-lamatsin, bət pus iskam tk'up-chik^həmin, k^həltəs mayka munk tipsu-pchix or lik^hrem masachi-lamatsin. pus iskam gul əbə platinum, k^həltəs mayka munk tipsu-pchix masachi-lamatsin.

ƭq'up lakit: *ƭush-nanich snas-tsəqw*

pus ƭush-nanich snas-tsəqw, ƭush pus miƭayt hayash stik, əbə wik-munk t'uƭəq'a-hayu tsəqw, əbə munk-ƭuk kwansəm-q'əl ili?i-tipsu (qwinəm-tak'umunaq lip^hyi-t'anəm əbə manaqi hayu), əbə snas tənəs-ƭush-ili?i, əbə hayu ul stik-tipi? k^hapa ili?i pus munk-

ƭush t'ƭimin-ili?i. pus iskam uk tk'up-chik^həmin hayash-pipa, ƭush pus munk ixt k^hapa. pus iskam uk gul hayash-pipa, ƭush pus munk makwst k^hapa. pus iskam uk platinum hayash-pipa, ƭush pus munk. nayka t'u?an ixt hayash stik pi anqati nayka mash uk stik-tipi?, pi kakwa alaxti nayka iskam gul hayash-pipa.

ƭq'up qwinəm: *ƭush-nanich limulo-ƭələl-ikta*

pus ƭush-nanich limulo-ƭələl-ikta, ƭush pus miƭayt kələkələ tsəqw əbə inəp^hu t'amuləch, əbə kələkələ əbə pulak^hli-kələkələ lak^haset, əbə miməlust stik, əbə p^hikcha pus munk-ye?lan kələkələ pus wik ƭaska q'wəƭ t'wax-lapot. pus iskam uk tk'up-chik^həmin hayash-pipa, ƭush pus munk ixt k^hapa ukuk. pus iskam uk gul hayash-pipa, ƭush pus munk makwst k^hapa ukuk. pus iskam uk platinum hayash-pipa, ƭush pus munk k^hanawi ƭun.

Loretta Guzman:

yaka ʃatwa kʰapa yaʒka tsiktsik

Leslie Wells yaka munk-tʼsəm pi yaka munk pʰikcha.

kʰəpit-ixt shawash-tilixam kʰofi-haws miʃayt kʰapa pʰotlən: duiha kʰofi-haws. *Loretta Guzman* yaka munk-ʒalaqʃ duiha kʰofi-haws kʰapa 2014.

Loretta yaka chaku-tilixam pi chaku-hayash kʰapa pʰotlən. *Shoshone-Bannock*-tilixam yaka. pus tənəs-ʃuchmən yaka, yaka miʃayt kʰapa pʰotlən kʰapa yaka mama pi papa. bət kʰanawi ixt kʰul, yaka mama yaka lulu *Loretta* pi yaka ats kʰapa *Shoshone-Bannock* shawash-iliʔi. yaka mama yaka wawa ʃaska, “ukuk msayka tilixam. ʃush pus msayka kəmtəks qʰa msayka chaku.”

yaka mama, iləp yaka wawa shoshone-wawa. bət pus tənəs-ʃuchmən yaka, yaka munk-ʃuk yaka tʰiyaʔwit. yaka miʃayt kʰapa dakta-haws pus taʒam mun. kʰapa dakta-haws, bastən-tilixam ʃaska ʃush

nanich yaka. ʃas wawa kʰəpit bastən-wawa, pi alta kakwa, *Loretta* yaka mama yaka chaku-kəmtəks bastən-wawa. lili yaka kʰəpit-kəmtəks yaka shoshone-wawa.

bət alta, yaka mama yaka hayu-chaku-kəmtəks shoshone-wawa, pi dret-ʃush ya təmtəm. *Loretta* yaka ats ʃaska hayu-chaku-kəmtəks shoshone-wawa wəʒt. *Loretta* yaka tiki munk kakwa, bət hayu pus munk pus munk-tʼuʔan yaka kʰofi-haws. kʰuyʔ wik-lili yaka chaku-kəmtəks shoshone-wawa. *Loretta* yaka wawa, “bastən-tilixam ʃaska munk-hilu nsa lalang. ʃaska munk-shim nsayka pus nsa wawa kʰapa nsa lalang. alta, ʃush pus nsa iskam-kʰilapay nsa lalang. ʃush pus chxi-tilixam ʃaska chaku-kəmtəks ukuk.”

Loretta Guzman, duiha kʰofi-haws, 2022

Loretta yaka tiki munk hayu ikta pus kʰanawi shawash-tilixam. yaka makuk hayu ikta kʰapa shawash-tilixam pus munk-ʃush uk duiha kʰofi-haws. yaka wawa, “nayka tilixam, ʃush pus yutʰit-təmtəm nsayka. ʃush pus nsa munk-kʰilapay nsa tilixam-lalasin, kakwa pus munk-chaku dret skukum mitxwit-stik kʰapa ukuk.”

kwansəm *Loretta* yaka munk-pus munk manaqi-ʃush. “kwansəm nayka təmtəm, ʃush na munk manaqi-ʃush,” ya wawa. “nayka tiki munk-ʒluyma, nayka tiki munk manaqi-ʃush kʰanawi ikta. pus nawitka nayka kəmtəks munk-yeʔlan, aʒqi ayaq nayka munk-yeʔlan.”

dret skukum-təmtəm yaka *Loretta*. yaka wawa, “nayka ʃatwa kʰapa nayka na tsiktsik. wik na ata pus ʒluyma tilixam ʃaska lulu nayka. kwansəm nayka ʃatwa kʰapa nayka na tsiktsik.”

duiha, kʰapa duiha kʰofi-haws, 2022

nayka pus-ikta- wawa chaku- kəmtəks-tilixam ʔaska munk kʰəpit chinuk-skul

Dustin Ryan yaka munk-t'səm. Barrett pi Chanda ʔaska palach pʰikcha.

Barrett Niblock ukuk tilixam

kʰapa anqati əbə alta, ikta mayka munk pus ʔush-wawa chinuk-wawa?

berit ya wawa: kwansəm nayka wawa kʰapa nayka p'us kʰapa chinuk-wawa. t'ʔunas ʔaska kəmtəks chinuk wawa dret ʔush. “ah! masachi p'us mayka!” nayka wawa kʰapa ʔaska. “shawshaw! wik-lili nayka uma? msayka!” na wawa. pus kʰəpit-ixt nayka, alta kakwa nayka munk pus chaku manaqi-ʔush. alta nayka wawa kʰapa nayka q'at-shiksh. ayaq yaka chaku-kəmtəks. wəxt pus ʔun-mamuk pulakʰli nsayka chaku-kʰanumawkst kʰapa hayu tilixam uk wawa chinuk kʰapa zoom-lu?lu?. pus kʰul-ili?i miʔayt, aʔqi nsayka ikanum. pus hilu kʰul-ili?i nsayka kʰəltəs-wawa.

shanda ya wawa:

1. kʰanawi shanti na munk-yeʔlan leyn chinuk skol chaku-kəmtəks-tilixam. kwansəm uk skol-tilixam wəxt ʔaska munk manaqi-ʔush nayka chinuk wawa!
2. pus na tiki munk-ʔush nayka chinuk wawa, kwansəm na munk-t'səm kʰapa uk lalang. t'ʔunas kakwa ayaq na t'ʔap kʰaaaaanawi-ikta uk ʔush pus na munk-t'əpshin. kakwa wəxt chaku manaqi-skukum nayka wawa.
3. kʰa na nanich ixt, makwst, ʔun nayka shiksh kʰapa zoom. ixt pi ixt kʰanumawkst nsayka ʔatwa kʰapa lamitay əbə kʰapa məkʰmək-haws pus məkʰmək (pi wawa!).

anqati berit pi shanda t̄aska chaku-k̄amt̄aks chinuk-wawa k̄hapa leyn-tayi-skul. alta nayka pus-ikta-wawa q̄hata alta t̄aska hayu-wawa chinuk-wawa pi munk manaqi-t̄ush ukuk.

k̄himt̄'a mayka chaku-saya k̄hapa leyn-tayi-skul, mayka munk-x̄luyma q̄hata mayka chaku-k̄amt̄aks əb̄ə w̄əxt-k̄amt̄aks chinuk-wawa?

berit ya wawa: iləp nayka miṭayt k̄hapa chinuk-skul. alta nayka munk pus chaku-k̄amt̄aks chxi k̄həpit-t̄səm. alta nayka tulu skul. alta nayka munk pus t̄ush-nanich q̄hata nayka wawa. nayka tiki wawa t̄ush. kakwa nayka tiki wawa "p̄ipa." wik nayka tiki wawa "p̄ipa." t̄ush nayka hayu-k̄amt̄aks q̄hata ul-tilixam k̄hapa chachalu-ili?i t̄as wawa. wik nayka tiki bastən-wawa munk-masachi nayka chinuk-wawa.

q̄hənchi-hayu mayka wawa k̄hapa chinuk-wawa?

berit ya wawa: k̄hanawi-san nayka wawa tunus chinuk wawa. ixt-ixt nayka wawa hayu chinuk-wawa. pus nayka tiki wawa t̄ush, t̄atsi nayka wawa k̄hanawi-san. kwansəm nayka tiki wawa chinuk-wawa. kakwa hayu-hihi. mayka chaku manaqi-t̄ush pus wawa chinuk-wawa.

shanda ya wawa: alaxti t̄un əb̄ə lakit tintin na munk kakwa k̄hanawi shanti.

mayka munk manaqi-t̄ush ma

chinuk-wawa k̄himt̄'a chinuk-skul? q̄hata kakwa?

berit ya wawa: nayka t̄əmt̄əm dret. alta nayka q̄at-shiksh yaka chaku-k̄amt̄aks chinuk-wawa k̄hapa leyn tayi-skul. kakwa nsakya munk-ye?lan nsayka wawa manaqi-t̄ush. w̄əxt nayka miṭayt k̄hapa "iyak'ima ichishk̄iin-lalang" skul pi "lalang k̄hapa olegon" skul. kakwa kwansəm nayka t̄əmt̄əm k̄hapa lalang. dret t̄ush ukuk pus chaku manaqi-t̄ush.

shanda ya wawa: alaxti alta k̄hapa k̄hanumakwst-kakwa uk nayka wawa k̄hapa chinuk lalang. alaxti alta t̄ənəs-manaqi-hayu q̄əl pus wawa wawa. bət wik-ikta. k̄həlt̄əs na munk pus wik k̄həpit-k̄amt̄aks k̄haaaaaanawi-ikta anqati na chaku-k̄amt̄aks.

alta mayka t̄atwa-pus-wawa chinuk-wawa k̄hapa iwa tilixam?

berit ya wawa: dret. nayka munk pus chaku miṭayt k̄hapa tilixam uk wawa chinuk k̄hanawi santi. k̄hapa t̄un-mamuk pulak̄hli, k̄hapa qwinəm tintin əb̄ə t̄axam tintin ukuk.

shanda ya wawa: dret pi k̄uy? manaqi hayu aṭqi! ixt pi ixt nsa nanich nsayka k̄hapa zoom pi t̄ənəs-manaqi-hayu k̄hapa iṭwəli. bət ixt pi ixt k̄həpit x̄awqaṭ-q̄hata.

q̄hata mayka dret-manaqi tiki wawa chinuk-wawa k̄hanumakwst k̄hapa tilixam?

berit ya wawa: dret nayka tiki t̄ənəs-ili?i uk k̄həpit chinuk-wawa tilixam t̄as wawa. alaxti skul uk k̄həpit chinuk-wawa munk-k̄amt̄aks-tilixam t̄as wawa. t̄t̄unas-san ukuk chaku. pus kakwa chaku, aṭqi hayu t̄h̄il-mamuk t̄atsi nsayka munk.

mayka tiki wawa iwa ye?lan-wawa k̄hapa tilixam?

berit ya wawa: t̄ush mayka wawa k̄hanawi msayka tilixam pi shiksh, "nixwa mayka chaku-k̄amt̄aks chinuk-wawa?" alta t̄ush mayka munk-ye?lan t̄aska wawa t̄ush. t̄ush nsayka palach-k̄ilapay k̄hapa chinuk-wawa. kakwa chinuk-wawa chaku skukum.

shanda ya wawa: nayka t̄əmt̄əm iləp t̄ush ukuk pus nsayka munk-t̄səm nsayka ya?im k̄hapa chinuk-wawa. w̄əxt kwansəm dret t̄ush pus tilixam t̄aska munk-lu?lu? pi wawa k̄hanumakwst. t̄ənəs-lu?lu?, zoom-lu?lu?, qwinəm-t̄h̄ik̄h̄tik-lu?lu?... kakwa pus lalang t̄aska tiki tilixam pi tilixam t̄aska tiki lalang. t̄t̄unas t̄ush pus t̄aska miṭayt k̄hanumakwst kakwa.

t^hulit^huli uk palach paya: kakwa anqati uk shawash-tilixam ʔas wawa k^hapa California-iliʔi

Chris Roth yaka munk-t'səm.

Leanne Hinton yaka munk-t'səm “*Flutes of Fire*,” uk chaku-buk iləp k^hapa 1994. anqati k^hapa leyn tayi-skul, uk chaku-kəmtəks-tilixam k^hapa shawash-lalang 100 skul ʔas nanich ukuk. k^hapa 2022 *Leanne Hinton* yaka munk-chxi uk buk, pus munk-kəmtəks nsayka q^hata miʔayt uk shawash-lalang k^hapa *California-iliʔi* alta.

wik pus munk-kəmtəks lalang uk buk, k^həltəs pus munk-nanich nsayka hayu ʔluyma ikta k^hapa shawash-lalang. nawitka nsa chaku-kəmtəks hayu ikta. dret na tiki uk buk.

pus-ikta “t^hulit^huli uk palach paya” uk nim? wel, kakwa uk maidu-tilixam ʔas yaʔim, anqati xulxul yaka miʔayt saxali k^hapa tilixam-luʔluʔ-haws pi ya munk-shati-tintin k^hapa t^hulit^huli. uk paya ʔax k^hapa t^hulit^huli pi t'ʔux k^hapa smuk-ʔxwap pi lulu lalang k^hapa hayu tilixam. bət t'alapas yaka munk-k^həpit xulxul iləp yaka munk k^hanawi uk shati-tintin, pi alta kakwa uk ʔluyma tilixam ʔas iskam ʔluyma t'anəm paya. ikta tilixam ʔas iskam hayu paya, ikta tilixam ʔas iskam manaqi-tunus paya. pi alta kakwa hayu ʔluyma lalang miʔayt k^hapa *California-iliʔi*, wik k^həltəs ixt lalang uk k^hanawi-ʔaksta ʔas wawa.

anqati alaxti 104 ʔluyma shawash-lalang miʔayt k^hapa *California-iliʔi*, uk chaku

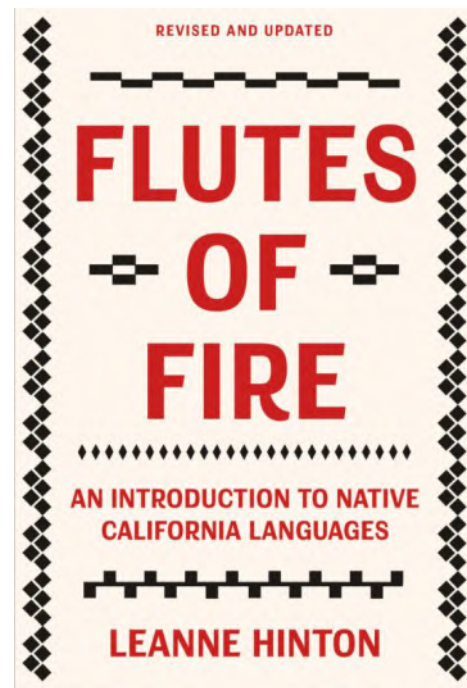
k^hapa qwinəm hayash lalang kikwəli-lashen pi ʔluyma lalang tənəs-lashen uk buk munk-nanich q^hata alaxti uk lalang chaku-ʔluyma ixt-k^hapa-ixt, pi q^hata ʔluyma tilixam ʔas palach hayu tənəs-wawa ixt-k^hapa-ixt. dret ʔluyma ixt-k^hapa-ixt hayu uk lalang.

q^hata pus wawa q^ha nsa miʔayt pi q^ha nsa ʔatwa—“mayʔmi” pi “saxali-tsəqʷ” pi “saxali-iliʔi” pi “kikwəli-iliʔi” pi “ʔax-san-iwa” pi “t'ʔip-san-iwa”—dret ʔluyma pus wawa k^hapa ʔluyma lalang, q^hiwa q^hata uk tilixam ʔas miʔayt pi q^hata ʔas iliʔi miʔayt dret ʔluyma ukuk wəxt.

q^həxchi dret ʔluyma hayu uk lalang, k^hənəx ayaq uk shati pi uk hihi-wawa (uk “t'alapas-wawa”) munk-k^hanumakwst uk tilixam uk wawa ukuk ʔluyma lalang. shawash-tilixam ayaq ʔas kəmtəks k^hanumakwst manaqi-ʔush pus shati pi pus hihi-wawa pi pus k^həltəs tənəs-wawa.

wəxt, uk lalang munk-nanich nsayka q^hata uk ʔluyma shawash-tilixam ʔas təmtəm, pi q^hata ʔas nanich uk iliʔi q^ha ʔas miʔayt, q^hata ʔas kəmtəks ukuk, pi pus-ikta ʔas miʔayt yawa, kakwa ʔas təmtəm.

wəxt, ixt-ixt uk man pi uk ʔuchmən, əbə uk chxi-tilixam pi uk ulman-tilixam, q^hata ʔas wawa ʔluyma ukuk. uk tənəs-wawa

chaku-ʔluyma pus ʔas wawa k^hapa uk tilixam, əbə uk ʔluyma tilixam—uk man əbə uk ʔuchmən, uk tənəs əbə uk ulman.

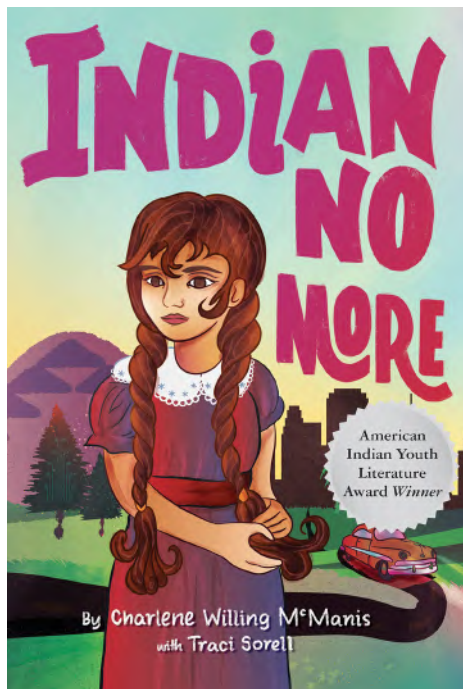
wəxt, pus nsa nanich q^hata miʔayt uk lalang, ayaq nsa kəmtəks ikta chaku anqati. ayaq nsa kəmtəks q^ha uk ʔluyma tilixam ʔas ʔatwa, pi ʔaksta ʔas malyi, pi ikta ʔas huyhuy, pi k^hapa ʔaksta ʔas k^hanumakwst huyhuy. wəxt ayaq nsa nanich q^hata uk bastən-tilixam ʔas munk pus kakshət k^hanawi uk lalang. dret sik-təmtəm nayka pus na kəmtəks ikta bastən-tilixam ʔas munk pus munk-k^həpit shawash-tilixam ʔaska wawa ʔas lalang. pus hayu k^hul anqati, ʔaxwəqʔ pus shawash-tilixam ʔaska wawa ʔas lalang k^hapa skul. pus ʔas munk pus munk kakwa, ʔaska t'ʔap-p^hey.

anqati ixt-ixt lalang-dakta ʔas munk pus chaku-kəmtəks q^hata uk lalang, pi ʔas munk-t'səm q^hata uk tilixam ʔas wawa ukuk. alta k^hanawi uk ulman uk wawa uk lalang ʔaska miməlust. bət wəxt, hayu tilixam ʔas munk pus chaku-kəmtəks uk lalang alta. dret ʔush-təmtəm nayka pus chaku-kəmtəks ikta chaku k^hapa uk makwst-təʔlam pi təxam k^hul k^himt'a wəxt chaku uk buk. kakwa nsayka munk pus munk-skukum chinuk-wawa, hayu tilixam ʔaska munk pus munk-skukum k^hanawi uk shawash-lalang. dret ʔush uk mamuk, pi dret ʔush uk buk!

Ƨush buk pus nanich

Rianna Roberston-LeVay yaka munk-t'səm.

wik-lili na nanich-buk makwst dret Ƨush buk k^hanumakwst k^hapa na nanich-buk-lu?lu? shiksh. shawash-tilixam Ƨas munk-t'səm uk buk k^hapa shawash-tilixam. alta nayka wawa k^hapa uk makwst buk.

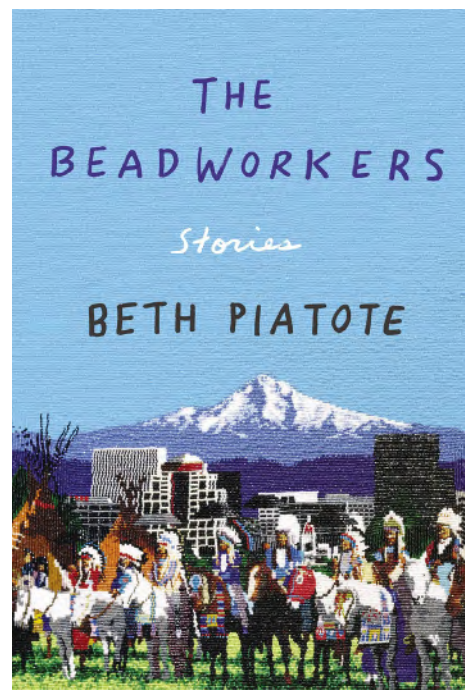
ixt buk pus nsa nanich *Indian No More* uk nim. *Charlene Willing McManis* and *Traci Sorell* Ƨaska munk-t'səm uk buk. *Charlene* ampkwa-tilixam (*Umpqua*) yaka. ya tilixam Ƨas miƧayt k^hapa chachalu shawash-ili?i. Ƨas miƧayt yawa k^ha-q^hənchi 1954. alta bastən tayi la-tilixam Ƨas munk-hilu la-pipa. kakwa chachalu shawash-ili?i chaku hilu. uk bastən la-tilixam Ƨas munk la-pipa pus alta shawash tilixam wik shawash-tilixam Ƨaska. kakupus alta bastən-tilixam Ƨaska, kakwa k^hanawi tilixam uk Ƨas miƧayt k^hapa hayash-ili?i. wəxt uk bastən la-tilixam Ƨas tiki munk-Ƨatwa shawash tilixam k^hapa Ƨluyma ili?i. *Charlene* ya papa yaka munk-

kakwa. *Charlene* ya tilixam Ƨas Ƨatwa k^hapa tongva-ili?i pus *Charlene* ixt-k^hul yaka. kakwa ya chaku-hayash k^hapa tongva-ili? (k^hapa *Los Angeles*) k^hanumakwst k^hapa ya tilixam. *Traci Sorell* yaka munk-ye?lan *Charlene Willing McManis* pus munk-k^həpit yaka buk. *Traci* ya munk-kakwa q^hiwa *Charlene* ya chaku-hilu iləp uk buk chaku-k^həpit. *Traci* aniyvwiya?i-tilixam (*Cherokee*) yaka. pi ya munk-t'səm hayu buk. hayu masitəmtəm nsayka pus ayaq *Traci* ya munk-ye?lan pus munk-k^həpit uk buk.

k^hapa *Indian No More*, hayash buk-tilixam *Regina Petit* ya yaƧal. kakwa *Charlene*, *Regina* iləp ya miƧayt k^hapa chachalu. q^hənchi bastən la-tilixam munk kakwa, *Regina* ya Ƨatwa k^hapa tongva-ili?i k^hapa ya tilixam. bət alta taƧlam-k^hul yaka pus Ƨas Ƨatwa. yawa, *Regina* ya papa, ya mama, pi ya chich ayaq Ƨas munk-Ƨush k^hanawi ikta. bət dret q'əl pus munk-kakwa. *Regina* pi ya ats Ƨas t'Ƨap chxi shiksh k^hapá. uk shiksh wik shawash-tilixam pi wik bastən-tilixam Ƨaska. k^hanawi uk tənəs Ƨaska chaku-kəmtəks kakwa Ƨluyma tilixam Ƨaska miƧayt.

nayka pi na buk-shiksh nsa chaku-kəmtəks manaqi-hayu kakwa shawash-tilixam Ƨas miƧayt k^hapa uk t^haym. k^hapa bastən-skul, wik-Ƨush Ƨas munk-kəmtəks kakwa bastən tayi-la-tilixam Ƨaska munk-q^hata k^hapa shawash-tilixam. wik-q^hənchi nsa kəmtəks *Termination*, *Relocation*, əbə *Restoration*. ixt na shiksh ya wawa, “na chaku-hayash k^hapa ulegən, bət nayka wəxt, wik na kəmtəks ukuk.” kakwa alta chinuk-tilixam (*Chinook*). bastən tayi la-tilixam k^ha wik Ƨaska munk-nim shawash-la-tilixam k^hapa chinuk-tilixam. kakupus bastən la-tilixam wik Ƨas palach dala pi Ƨluyma ikta k^hapa chinuk-tilixam, kakwa munk-t'səm k^hapa la-pipa. buk kakwa *Indian No More* dret hayash ukuk. uk buk munk-kəmtəks nsayka k^hapa *Termination* pi *Relocation*. ixt-ixt q'əl pus nanich uk buk q^hiwa ukuk munk-nanich kakwa tilixam Ƨas munk-q^hata k^hapa iwa-tilixam. bət Ƨush nsa kəmtəks ukuk. wəxt, dret-Ƨush pus nanich chinuk-wawa tənəs-wawa k^hapa uk buk.

nsa chaku-kəmtəks hayu Ƨluyma ikta wəxt: uk shawash-tilixam k^hapa *California*-ili?i Ƨas munk-k'winin dret Ƨluyma ixt-pi-ixt. k^hapa hayu uk lalang, wik iləp-hayash uk k'winin taƧlam, kakwa k^hapa bastən-lalang. k^hapa ixt-ixt shawash-lalang, qwinəm uk iləp-hayash k'winin ukuk; pi dret kakwa wəxt lakit, taƧam, pi makwst-taƧlam.

iwa-buk uk nsa nanich, *The Beadworkers* uk nim. uk munk-buk-tilixam *Beth Piatote*. *nimiipuu*-tilixam (*nip^hersi-tilixam; Nez Perce*) yaka. *Beth Piatote* ya munk-t'səm hayu Ƨluyma-ya?im k^hapa uk buk: shati-wawa, tənəs-ya?im, pi ixt yuƧqat-nanich-ya?im.

Beth ya munk-t'Ƨip tənəs-wawa k^hapa *nimiipuu*-wawa k^hanawi-q^ha k^hapa uk buk. uk ya?im wawa q^hata shawash-tilixam Ƨas miƧayt anqati pi alta. wəxt, uk ya?im Ƨush-munk-nanich uk buk-tilixam Ƨas miƧayt k^hanumakwst k^hapa Ƨas tilixam. ixt-ixt Ƨas miƧayt aná. ixt-ixt Ƨush Ƨas miƧayt. əbə Ƨush Ƨas chaku miƧayt k^hanumakwst. pus nayka nanich uk buk, alta chaku k^hapa nayka təmtəm, q^hata tilixam pi q^hata Ƨas miƧayt k^hanumakwst. wik k^hanawi Ƨush-təmtəm Ƨaska, bət ayaq Ƨas t'Ƨap tunus Ƨush-təmtəm.

nayka tiki pus msayka nanich uk makwst buk. Ƨush kakwa!

-----

chinuk-skul ixt tilixam łaska wawa:

nayka tiki
chaku-kəmtəks chinuk-
wawa pus chaku-kəmtəks
chinook tilixam. wəxt q^hiwa
chaku-kəmtəks munk-łush
nayka xumxum.
– *Amiran*

nayka tiki chaku-
kəmtəks chinuk-wawa
pus nayka wawa k^hapa
nayka tənəs-łuchmən. wəxt,
nayka tiki chaku-kəmtəks
chinuk-wawa q^hiwa chinuk-
tilixam nayka! – *Dawn*

nayka chaku-
kəmtəks chinuk-wawa
q^hiwa nayka sitkum-shawash
t^hat John Flett yaka yaçal yaka
munk-t'səm 1855 shawash-ili?i
la-pipa. wəxt nayka chaku-
kəmtəks chinuk-wawa q^hiwa
kwansəm nayka tiki chaku-
kəmtəks chxi ikta. –
Darrin

nayka chaku-
kəmtəks chinuk-wawa
q^hiwa nayka chich yaka mama
yaka wawa chinuk-wawa. nayka
chaku-kəmtəks chinuk-wawa q^hiwa
nayka tiki kəmtəks chinuk-wawa
pus chinuk tilixam łaska miłayt
k^hanumakwst. nayka chaku-
kəmtəks chinuk-wawa q^hiwa
chinuk tilixam nayka.
– *Angie*

nayka chaku-kəmtəks
chinuk-wawa q^hiwa nayka
tilixam, watlala chinuk nsayka.
shawash-ili?i-tilixam nayka. nayka
anqati-tilixam łaska wawa chinuk-wawa.
alta nayka aw yaka wawa dret łusWh
chinuk wawa. nayka tiki wawa k^hapa nayka
aw k^hapa uk nsayka anqati-tilixam łaska
lalang. dret łush-təmtəm nayka pus
chaku-kəmtəks chinuk-wawa pi munk-
q'wəlan nayka skul-shiksh łaska
wawa chinuk-wawa. – *Erin*

nayka chaku-
kəmtəks chinuk-wawa q^hiwa
chinook tilixam nayka. wik-q'əl
chinuk-wawa pus na chaku-kəmtəks,
pi dret hihi ukuk. nayka təmtəm dret
hayash pus tilixam chaku-kəmtəks
chinuk-wawa pi pus tilixam munk-
q'wəlan ukuk. wəxt pus tilixam
kəmtəks shawash tilixam k^ha
miłayt yakwa.
– *Lillian*

nayka shiksh,
chinuk-tilixam yaka. wik-
saya łun-tałlam k^hul shiksh
nsayka. nsa miłayt k^hapa tongva-ili?i
(bastən nim Los Angeles). na shiksh ya
tiki chaku-kəmtəks chinuk-wawa. yaka
wawa nayka, “ayaq nsa chaku-kəmtəks
k^hanumakwst, k^hapa zoom skull!” alta
dret nsa tiki chinuk-wawa skul.
nsa wawa wawa wawa k^hapa ya
tilixam łaska lalang.
– *Lynn*

pus-ikta mayka chaku-kəmtəks chinuk-wawa?

nayka anqati-tilixam, chinuk-tilixam
ʔaska. hayu kʰul anqati, wik
nayka tilixam skukum pus wawa
chinuk-wawa. kakwa alta nayka
chaku-kəmtəks chinuk-wawa. wəxt
nayka chaku-kəmtəks chinuk-wa-
wa pus nayka tilixam. aʔqi chi-
nuk-wawa miʔayt pus nayka
tilixam. – David

nayka chaku-
kəmtəks chinuk
wawa pus nayka
tənəs-tilixam. –
Kitty

bastən-tilixam
nayka, bət kwansəm na
miʔayt kʰapa uk iliʔi qʰa anqati
hayu tilixam ʔaska kəmtəks chinuk-
wawa. na tiki chaku-kəmtəks manaqi
ʔush uk kʰanawi-ikta ul-pi-ʔush. dret
masi-təmtəm nayka pus ayaq na miʔayt
kʰapa chinuk-wawa skul kʰapa tʰwax-
xumxum, qʰiwa nayka miʔayt tənəs
saya kʰapa chanchifin. – Lysne

nayka
chaku-kəmtəks
chinuk-wawa pus ʔun
ikta. 1. nayka kimtəks tilixam
uk ʔaksta iliʔi qʰa nayka miʔayt.
2. ʔush pus nayka xumxum. 3.
nayka nanich kʰanawi iliʔi kʰapa
chxi siyaxus. wəxt, nayka tiki
kəmtəks kakwa shawash
tilixam ʔaska miʔayt kʰapa
chinuk-wawa-iliʔi.
– Paula

nayka chaku-
kəmtəks chinuk-wawa
qʰiwa lalang munk-kəmtəks
tilixam kʰapa kʰanawi-ikta
ul-pi-ʔush pi yaʔim-pipa pi
hayash kəmtəks-nawitka
təmtəm. – Gerald

nayka chaku-
kəmtəks chinuk-wawa
qʰiwa uk chaku-lalang yakwa! pi
nayka chaku-tilixam yakwa! dret na
tiki nanich chinuk tənəs-wawa kʰapa
nanich-iliʔi pipa, kʰapa makuk-haws,
pi kʰapa buk. chinuk-wawa miʔayt
yakwa kwansəm, bət anqati wik
nayka nanich. wik ʔluyma lalang
kʰanumakwst-kakwa chinuk-
wawa pi hayash-xaxaʔ ukuk.
– Kira

kʰapa-iləp nayka tiki
chaku-kəmtəks chinuk-wawa
pus nayka mama pi nayka chup. ʔaska
chaku-tilixam wik-saya kʰapa shawash-
iliʔi. pus tənəs nayka, nayka chup yaka
yaʔim kʰapa nsayka anqati-tilixam. bət nayka
kʰəpit-kəmtəks. kwansəm nayka mama yaka tiki
chaku-kəmtəks manaqi hayu kʰapa yaka anqati-
tilixam. bət yaka miməlust iləp yaka chaku-
kəmtəks. wəxt nayka chup yaka miməlust. alta
nayka chaku-kəmtəks chinuk-wawa pus
munk-kimtəks kʰanawi shawash-tilixam.
dret hayash pus nsayka kəmtəks pi
munk-kimtəks kʰanawi iləp-anqati
lalang. – Brandi

dret xlyuyma

Quinne Larsen yaka munk-t'səm.

dret xlyuyma uk uyxat - ixt hihi pus wawa əbə munk-t'səm

mayka ʔatwa kʰapa uyxat. dret ʔush ma kəmtəks uk uyxat - bət kakupus chaku-xlyuyma ukuk kwansəm. pi kakwa, ixt-ixt mayka nanich dret xlyuyma ikta yakwa.

qʰata pus hihi

kʰanawi hihi-tilixam, kʰəpət ixt yaʔim-tilixam kʰanawi ʔaska. alta ixt-kʰimt'a-ixt kakwa, ata pus wawa ikta uk tilixam ya nanich pus ya ʔatwa kʰapa uyxat. (pus msayka tiki munk-nim uk yaʔim-tilixam, pi pus wawa qʰa ya ʔatwa - ʔush kakwa, bət wik-ikta pus wik msa tiki.) kʰəltəs hihi ukuk, alaxti ʔush msayka hihi!

mayka tiki ixt taʔam-uput hihi-bon pi ixt chikʰəmin-bit.

iləp, mash uk hihi-bon kʰapa latam. alta nanich uk kʰwinin kʰapa uk pipa. ukuk ikta uk chaku, nawitka uk ikta mayka nanich. alta mash kikwəli uk chikʰəmin-bit makwsti pus chaku-kəmtəks kakwa

tənəs-wawa:

hihi-tilixam: *player*

munk-nanich-pipa hihi: *example game*

taʔam-uput hihi-bon: *6-sided die*

chikʰəmin-bit-mash: *coin toss*

uk ikta ma nanich.

alta wawa (əbə munk-t'səm) ikta kʰapa kʰanawi-ikta mayka nanich. wawa alaxti hayu, alaxti wik hayu, kʰəltəs kakwa ma tiki.

pus mayka kʰəpət-wawa, alta kʰanawi-ixt uk hihi-tilixam yaka wawa mayka ixt pus-ikta-wawa. alta pus mayka kʰiləpəy-wawa kʰanawi uk pus-ikta wawa, alta mayka kʰəpət. alta xlyuyma hihi-tilixam ya wawa kakwa yaʔka ya nanich. alta wəʔt kakwa ixt xlyuyma hihi-tilixam, pi kakwa wəʔt pi kakwa wəʔt. pus kʰanawi uk hihi-tilixam ʔaska munk kakwa makwsti, alta chaku-kʰəpət uk hihi wawa: “qʰənchi xlyuyma uk uyxat! tumala aʔqi na ʔatwa wəʔt!”

uk ikta ma nanich

mash uk hihi-bon kʰapa latam. alta nanich yakwa pus kəmtəks uk ikta ma t'ʔap.

1 tipsu

chikʰəmin-bit-mash ixt:

pus *latet*, hayash ukuk.

pus *tʰwin*, tunus ukuk

chikʰəmin-bit-mash makwst:

pus *latet*, t'ukti əbə ʔush ukuk (kakwa lipom,

əbə kʰaləkwati, əbə tatis)

pus *tʰwin*, alaxti uk chaku-pʰuli əbə kakshət (kakwa

miʔayt-stik əbə stik uk kakshət kʰapa saʔali-paya)

4

ikta tilixam ʔas munk-miʔayt

chikʰəmin-bit-mash ixt:

pus *latet*, hayash ikta ukuk (kakwa haws, brich, iliʔi qʰa miʔayt miməlust tilixam)

pus *tʰwin*, tunus ikta ukuk (kakwa kənim, dret ul

pʰost wik iʔpuy, xlyuyma t'səm kʰapa iliʔi)

chikʰəmin-bit-mash makwst:

pus *latet*, ʔush ukuk.

pus *tʰwin*, kakshət ukuk.

2

xələl-ikta

chikʰəmin-bit-mash ixt:

pus *latet*, hayash ukuk.

pus *tʰwin*, tunus ukuk

chikʰəmin-bit-mash makwst:

pus *latet*, ʔush-təmtəm ukuk, əbə uk xələl-ikta

yaka tiki mayka

pus *tʰwin*, saliks-təmtəm ukuk, əbə uk xələl-ikta

wik ya tiki may

5

ikta kakwa tilixam

chikʰəmin-bit-mash ixt:

pus *latet*, tilixam ukuk

pus *tʰwin*, wik tilixam ukuk (kakwa skukúm,

miməlust-tilixam, bon-man)

chikʰəmin-bit-mash makwst:

pus *latet*, ʔush-təmtəm ukuk

pus *tʰwin*, wik ʔush-təmtəm ukuk (alaxti sa

liks-təmtəm əbə k'was-kakwa)

3

iliʔi-ikta

chikʰəmin-bit-mash ixt:

pus *latet*, ma nanich tsəqw-ikta

pus *tʰwin*, ma nanich stun-ikta.

chikʰəmin-bit-mash makwst:

pus *latet*, hayash ikta ukuk (kakwa lamətay,

saʔali-iliʔi, imaʔ, təmwata)

pus *tʰwin*, tunus ikta ukuk (kakwa pʰil-chikʰəmin-bit,

hayu tənəs-stun, tənəs-tsəqw, ixt tunus leyk

6

ikta dret xlyuyma

chikʰəmin-bit-mash ixt:

pus *latet*, hayash ukuk.

pus *tʰwin*, tunus ukuk

chikʰəmin-bit-mash makwst:

pus *latet*, ʔush ukuk

pus *tʰwin*, wik-ʔush əbə k'was-kakwa ukuk

uk uyxat

munk-nanich-pipa-hihi pus fun hihi-tilixam:

yakwa, fun tilixam taska hihi.

louie, jessica, pi emmett taska yaxal.

louie ya mash 5, alta *t^hwin*, alta *latet*. alta ya t'lap *ikta kakwa-tilixam, fush-tamtam pi wik-tilixam.*

louie ya wawa: “pus nayka fatwa, nayka nanich mimelust-tilixam. ya mitxwit q^ha makwst uyxat chaku-k^hanumakwst. bet dret fush-tamtam yaka; ya wawa nayka q^ha fush pus nayka fatwa alta.”

jessica: “ikta yaka yaxal?”

louie: wik ya wawa.

emmett: q^hata yaka siyaxus?

louie: kwansam pus na nanich, alta kwansam pus chaku-qluyma ya siyaxus.

alta **jessica** ya mash 3, alta *t^hwin*, alta *latet*. yaka nanich *hayash stun-ikta.*

jessica ya wawa: “alta pus nayka fatwa, nayka nanich fun hayaaaash stun. dret luxlux uk stun, pi dret yuqat. k^hanawi ixt uk stun, qluyma p^heynt-t^sam ukuk - ixt pchix, ixt p^hil, ixt fi?il.”

louie: “uk stun, hayash kakwa haws ukuk?”

jessica: “manaqi hayash pi haws. xawqat pus nanich san saxali.”

emmett: “mayka iskam ixt fq'up k^hapa uk hayash stun?”

jessica: “dret. nayka q'waf uk fi?il stun. alta t'lux k^hapa ili?i ixt tenes-stun-fq'up. alta nayka iskam uk tenes-stun-fq'up. bat pus na fatwa saya, nayka chaku-k'was. alaxti wik-fush pus lulu uk tenes-stun saya... alta nayka munk-k'ilapay uk stun k^hapa q^ha t'lux ukuk. alta na fatwa saya.”

alta **emmett** ya mash 1, alta *t^hwin*, alta *latet*. ya t'lap *tunus pi t'ukti tipsu.*

emmett ya wawa: “nayka nanich amuti wik-saya k^hapa uk uyxat. dret t'ukti uk amuti. nayka iskam-iskam hayu amuti.”

louie: “mayka mak^hmak uk amuti?”

emmett: “dret. pi dret fush k^hapa lapush.”

jessica: “alaxti tenes-hayu amuti, wik mayka mak^hmak, atqi pus palach k^hapa shiksh?”

emmett: “weyk! nayka mak^hmak k^hanawi.”

hihi-wawa

t'lap tənəs-wawa

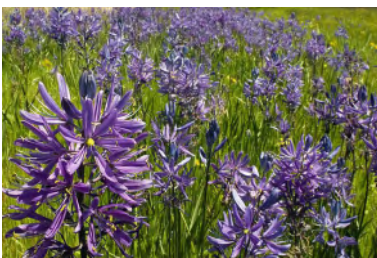
Diane Smith yaka munk.

ant'iyel	q ^h p' i n a s i n a ɣ k b k d ə r k' t p ^h	p ^h il- liku
asina	w i k l - s u l ɣ a y u u u ʔ l ɣ i i	p ^h up ^h up
chakchak	e ʔ t l a k ^h ə t l a k ə s s s a e p p	p ^h lum-up ^h uch
ilaqwa	ɣ k' t' s i q ^h w a ʔ l p ^h s x y m h t i -	puypuy
ina	q ^h a t a ɣ ʔ q' w k ^h n a w a u a u u ʔ p ^h	q'aləs
ip ^h ənp ^h ən	w p ^h a m w u r p ^h ə ə t i l l l q a - i	q ^h awaq-xulxul
itsxut	e l n ə a ɣ t p ^h e a l l i q a y a l k'	q'iluq
k'ak'a?	ɣ u t ^h n n q i s q i s i h a k l i a w	q ^h wexq ^h wex
k'wichati	q' c i p ^h i l - l i k u c d t w ə n t -	qisqis
k ^h amuksh	ə h y a l q p u y p u y y - a y a e h	samən
k ^h iyutən	y m e p ^h l u m - u p ^h u c h u a u n t a	shakshak
k ^h anish	u ə l s t l e p ^h u l q' p ^h u p ^h u p a - w	shwiq ^h iq
kushu	l n k q ^h a w a q - x u l x u l a m k s	skak ^h wəl
kwənət	q - k ^h i y u t ə n a n t u c l l u ə -	skaləmən
kwiskwis	a i k' a k' a ʔ q m a w i c h u d k l l	t'alapas
lep ^h ul	t n d c ^h k w i s k w i s ɣ e p' s s ə i	t'səm-samən
lilu	- ə s s d q ^h i l u q p' ʔ q' p ^h i k h k q	t'siq ^h wa?
liqaya	t ^h p ^h t s i t k ^h i k w ə n a t s i a ə a	tipiʔ-latet-kələkələ
tuchmən-inəpu	i u k w ə t' a l a p' u s l k ɣ s k l y	t ^h ak ^h ətlak
malakwa	y p ^h h m u s m u s t' t a ə s a i s ə a	ulq'
mawich	a s o n c k u w k e s m s p s l h w l	ulxayu
mulak	ʔ k' k ^h c h a k c h a k l a r ə a a q ^h a	xulxul
musmus	w c a r o l s a s m u l a k d q k n q	xwani
nanamuks	i ə n d t ə h q ^h y x a s k a k ^h w ə l w	yulqat-t ^h iyaʔwit
p'isxas	t e i ə q ^h m l q ^h l t' s ə m - s a m ə n	yulqat-up ^h uch
p'us	q' a s l s ə l u t i p ^h ə n p ^h ə n ə n ə	yutskat-up ^h uch
p ^h ik'w-haws-liqaya	m a h m k n x m u l a k' w i c h a t i	

p^hikcha Freepik

ikta ukuk tipsu? munk-ɬush-ɬush tənəs-wawa - Beth Sheppard yaka munk.

AAAKLMS

AAIK'K'QWW

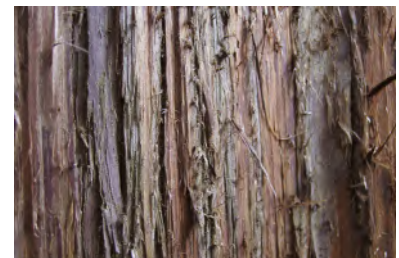
APT'U

AAAILK'K'Y

AAIK'NW

AAAIK^wK^hLT

A large, gnarled tree trunk dominates the foreground, extending from the top left towards the center. The trunk is dark and textured, with some moss or lichen visible. In the background, a dense forest of evergreen trees stretches across a valley, leading to a body of water under a cloudy sky. The overall scene is misty and atmospheric.

leyn-skul
chaku-kəmtəks-tilixam
ʎaska munk ukuk buk.